

UK FSV

KONSTANTINOS TSIVOS
Řecká emigrace
v Československu (1948–1968) –
Od jednoho rozštěpení ke druhému

DOKOŘÁN

TERITORIA – svazek 12

Konstantinos Tsivos

**Řecká emigrace v Československu
(1948–1968)**

—

Od jednoho rozštěpení ke druhému

Teritoria – svazek 12

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

Dokořán

Recenzovali: prof. PhDr. Růžena Dostálová, CSc.
a doc. PhDr. Ladislav Hladký, CSc.

Kniha vznikla v rámci Specifického vysokoškolského výzkumu 263 506.

Copyright © Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2012

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována
a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího
písemného svolení nakladatele.

Edice Teritoria – svazek 12

Konstantinos Tsivos
Řecká emigrace v Československu (1948–1968) –
Od jednoho rozštěpění ke druhému

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické)

Redakce Michaela Pohlreichová

Typografie a převod do elektronické podoby David Greguš

Ve spolupráci s Fakultou sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,

Smetanovo nábř. 6, Praha 1,

vydalo nakladatelství Dokořán, s.r.o., Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz v roce 2011.

(501. publikace, 44. elektronická)

ISBN 978-80-7363-439-1 (Dokořán)

ISBN 978-80-87404-31-7 (UK FSV)

Obsah

1. Úvod	9
2. Řecká občanská válka a vznik řecké emigrace v Československu	29
2.1 Protifašistický odboj a zrod občanské války	34
2.2 Vznik řecké emigrace v Československu – příchod dětí	43
2.3 Příchod dospělých emigrantů do Československa	47
2.4 Osídlování Moravy a severních Čech	56
2.5 Postavení KKE v exilu a v Řecku v období 1949–1956	63
2.6 Zformování politického vedení řecké emigrace v Československu	66
2.7 Československá angažovanost v misích KKE a v represích proti „nespolehlivým“ emigrantům	74
3. Politický život řecké emigrace v Československu (1956–1967)	89
3.1 Taškentské události a jejich ohlas v Československu	90
3.2 Sesazení Zachariadise a ohlas tohoto rozhodnutí v Československu	95
3.3 Dopisová válka a krvavé berounské události	108
3.4 Konsolidace poměrů v rámci řecké emigrace pod neustálým dohledem ministerstva vnitra	113
4. Identita politických emigrantů a jejich sociální život v šedesátých letech	125
4.1 Otázka postupné integrace do československé společnosti	125
4.2 Demografické ukazatele, národnostní složení a původ	129
4.3 Rodinný stav, věkové rozvrstvení a umístění řecké emigrace v Československu – problémy soužití s českou společností	133
4.4 Pracovní zařazení a životní úroveň emigrantů	139
4.5 Organizace emigrantů	143
4.6 <i>Agonistis</i> – noviny řeckých emigrantů v Československu	146
4.7 Budování identity a vzdělávací systém emigrantů v Československu	150
4.8 Od boje s negramotností ke zformování vlastní inteligence	154
4.9 Otázka právního postavení a repatriace řeckých emigrantů	160
5. Slavomakedonci jako součást řecké emigrace aneb „menšina“ emigrace	167
5.1 Makedonská otázka v době okupace a občanské války	169
5.2 Od NOF k Ilinden – role KKE při vytváření kulturní identity a jazyka Slavomakedonců	181
5.3 Rozpuštění organizace Ilinden a návrat do Jugoslávie	188

6. Pražské jaro a druhý rozkol KKE i řecké emigrace v Československu	193
6.1 V předvečer vojenského puče aneb „velká junta“ versus „malá junta“	195
6.2 Postavení řecké emigrace koncem šedesátých let a šok z diktatury	206
6.3 Schizma ve vedení KKE a jeho dopad na řeckou emigraci v Československu	210
6.4 Vliv pražského jara na KKE a na řeckou emigraci v Československu	222
6.5 Dopad normalizace na řeckou emigraci	230
6.6 Vývoj od pádu diktatury a masová repatriace emigrantů do Řecka	240
7. Závěr	251
Seznam pramenů a literatury	259
Příloha tabulek	267
Summary	271
Jmenný rejstřík	275

Poděkování

Dokončení předložené dizertační práce by nebylo možné bez soustavné podpory a dohledu řady lidí. Mé díky patří v první řadě Pavlu Hradečnému, člověku, který mne po dlouholeté nepřítomnosti přivedl zpátky do akademického prostředí a otevřel mi nové horizonty. Doufal jsem, že právě on by mě vedl při psaní této práce. To nám bohužel přírodní zákonitosti nedovolily. Moje díky patří doktoru Miroslavu Tejchmanovi, který, ač od začátku věděl, že se budu zabývat otázkou, jež mu nebyla zvláště blízká, a že nesplňuji kritéria typického doktoranda, nezaváhal a vzal mě pod svá křídla. Zvláštní poděkování náleží profesorovi Iliosovi Yannakakisovi, který po celou dobu pečlivě plnil roli mého „spoluškolitele“. Poděkovat musím též docentu Nikosovi Marantzidisovi za jeho metodologické rady při zpracování práce, ale i za to, že jsem se díky němu seznámil s řadou dalších badatelů, kteří byli „postiženi“ podobným syndromem – studiem řecké občanské války.

Moje díky patří též docentu Jiřímu Vykoukalovi za jeho cenné připomínky v závěrečné fázi sepsání dizertace a také recenzentům této práce, prof. Růženě Dostálové a doc. Ladislavu Hladkému a to nejen za jejich kladné hodnocení, ale i za jejich připomínky. Tato práce by vůbec nemohla vzniknout bez neúnavné a systematické pomoci dvou Kateřin. Kateřině Králové kromě mnoha jiných věcí vděčím za to, že se pod jejím dohledem (snad) dokázalo změnit moje žurnalistické a senzacechtivé vidění světa na pohled historický. Lidsky Kateřině Králové vděčím také za to, že v mé osobě neviděla soupeře, který by výhledově mohl ohrozit její „životní prostor“, nýbrž spolupracovníka. Velký dík patří doktorce Kateřině Loudové za její pečlivý dohled nad jazykovou stránkou předkládané práce. Rád bych také vyjádřil poděkování mé rodině, zvláště manželce Aleně, za pochopení a za prostor, který mi poskytla při psaní této práce. Poděkovat musím také desítkám bývalých emigrantů, kteří, ať v Řecku, nebo v České republice, prokázali pochopení pro moji občansko-válečnou „úchylku“ a neváhali mi svěřit své osobní příběhy. Za všechny z nich chci jmenovitě zvláště poděkovat svému příteli profesorovi Leonidovi Zikosovi a režisérovi Jorgosovi Agathonikiadisovi. Rozumí se, že za slabiny předkládané práce je odpovědný její autor, který však v hloubi duše doufá, že ho výše jmenovaní nebudou jednou zatracovat, ani se distancovat od celkového výsledku tohoto badatelského úsilí.

1. Úvod

Existence nepříliš početné řecké komunity v České republice je nejvyššími státními představiteli obou zemí často charakterizována jako jeden z nejdůležitějších mostů, které usnadňují kontakty mezi Prahou a Athénami. Řecká komunita v Čechách (která v roce 1991 získala status národnostní menšiny), však mezi starší, tzv. historické národnosti, jež po staletí obývaly české země, nepatří. Masový příchod Řeků do Čech se datuje až od roku 1948 a byl vyvolán řeckou občanskou válkou.¹ Konec druhé světové války znamenal pro většinu Evropanů konec jednoho dramatu. Nikoliv však pro Řeky, kteří se po dobu dalších čtyř let zmítali ve spárech bratrovražedné občanské války. Konec této nové války způsobil mimo jiné nedobrovolný odchod přibližně sta tisíc obyvatel Řecka do Sovětského svazu a jeho lidovědemokratických satelitů, včetně poúnorového Československa, kam se uchýlilo přes dvanáct tisíc řeckých emigrantů. Tímto vznikly v Československu, ale i v některých dalších státech střední a východní Evropy, nové řecké komunity, které jsou dnes považovány za nedílnou součást velké řecké diaspory. Příchod řeckých emigrantů do států střední a východní Evropy ve svém celku představuje pouze zlomek obrovské padesátimilionové migrační vlny, kterou způsobil druhá světová válka.

Migrace jakožto územní pohyb obyvatel je odjakživa přirozeným jevem lidské společnosti a zřejmě stejně starý, i když méně přirozený, je i fenomén uprchlictví. Otázky migrace a uprchlictví zůstávají stále aktuální a dnes zaznamenávají jistý „boom“ v oblasti společenských věd, především na poli působnosti sociální antropologie.² Tento nebývalý zájem o téma „migrace“ souvisí i s aktuálním děním v Evropě a v jejím sousedství, kde se ožívují obavy politických elit a široké veřejnosti z „migračního tlaku“.³ Přestože migrace ovlivnila směr výzkumu v různých sociálních disciplínách, včetně historiografie, kde je od devadesátých let minulého století zaznamenán jistý příklon k sociálním dějinám, zatím se žádný nový obor „migraciologie“ neobjevil. Zřejmě proto, že migrace představuje složitý a široký jev, pro jehož studium je nezbytná interdisciplinární spolupráce celé řady vědců: sociologů, antropologů, ekonomů, demografů a také historiků. Přirozeně i v oblas-

1 Podle výsledků sčítání obyvatelstva žilo v roce 1991 v České republice 3 379 osob řecké národnosti, v roce 2001 jich bylo 3 219. Český statistický úřad, *Obyvatelstvo podle národnosti v letech 1991 a 2001* [dokument ve formátu PDF], dostupný na: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002DD869/\\$File/Kapitola2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002DD869/$File/Kapitola2.pdf) [cit. 20. 7. 2010]. Podle nejnovějšího sčítání lidu z r. 2011 počet osob řecké národnosti se snížil na 2 611.

2 Viz Jeremy Hein, „Immigrants and the State“, *Annual Review of Sociology* 19 (1993): 43–59.

3 Klaus J. Bade, *Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou století*, překlad: Alexej Kusák (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005), 7–12.

ti konceptů zabývajících se fenoménem migrace neexistuje žádná teorie, která by byla úplná, nebo by měla dominantní postavení.⁴ Sociální vědci, již se věnují studiu migrace, operují s několika teoriemi, které jsou ovlivněny dobou vzniku, typem sledované migrace a též vlivem oboru, v jehož rámci vznikly.⁵

Až do sedmdesátých let minulého století převažovaly přístupy ovlivněné neoklasickou teorií, které kladly důraz na ekonomické příčiny vzniku migračních vln.⁶ Za hlavní příčiny, jež nutily migranty opustit svou zemi původu, považují tyto koncepty různé ekonomické faktory (*push factors*), např. nedostatek pracovních příležitostí nebo politické represe, a zároveň faktory, které přitahují migranty do cílových zemí (*pull factors*), např. vyšší výdělky nebo politické svobody. Jinými slovy, neoklasická teorie tvrdí, že příčiny migrace můžeme vysvětlit zákonem poptávky a nabídky, a vztahuje rozhodnutí k migraci na úroveň jednotlivce. Tyto přístupy byly zkritizovány právě kvůli jednostrannému zaměření na ekonomické parametry migrace s tím, že na rozhodnutí potenciálního imigranta má velký vliv jeho širší společenské prostředí (rodina, kmen).

Řada dalších badatelů v rámci fenoménu migrace od konce sedmdesátých let 20. století vychází z (neo)marxistické politické ekonomie a klade důraz na nerovnoměrné rozdělení ekonomické a politické moci v určitých oblastech světa s tím, že chudé země jsou využívány jako zdroje levné pracovní síly. Podle tzv. historicko-strukturalistických přístupů⁷ imigranti kromě zvýšené nadhodnoty, kterou produkují, působí zároveň i jako odstrašující prostředek pro domácí pracující a jejich odborové organizace. I tyto koncepty, stejně jako předchozí neo-

4 Socioložka Michaela Vojtková uvádí celkem jedenáct teorií či přístupů, které se zabývají příčinami a následky mezinárodní migrace, mezi něž patří: neoklasické teorie, makro teorie, mikro teorie, nové ekonomické přístupy, teorie dvojího pracovního trhu, historicko-strukturalistický přístup, teorie světových systémů, teorie sítí, institucionální teorie, teorie kumulativní příčiny a teorie migračních systémů. Michaela Vojtková, „Teorie mezinárodní migrace“, *Sociologický Webzín*, č. 5 (2005). Článek ve formátu pdf dostupný na: http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/124_socioweb_5.pdf [cit. 14. 3. 2011].

5 Nicholas Van Hear, „Theories of Migration and Social Change“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, č. 36 (2010): 1531–1536. Z české literatury o teorii migraci viz Dušan Drbohlav a Zdeněk Uhrek, „Reflexe migračních teorií“, *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, č. 2 (2007): 125–141. Článek ve formátu pdf dostupný na: <http://web.natur.cuni.cz/ks-grseks/illegal/clanky/Uhrek-Teorie.pdf> [cit. 14. 3. 2011], nebo Robert Stojanov, Jiří Novosák, Tomáš Drobník, Tadeusz Siwek, „Migrace jako globální fenomén“, *Mezinárodní politika*, č. 10 (2006): 15–17.

6 Jeden z nejreprezentativnějších teoretiků neoklasických přístupů je Michael Todaro. Viz Michael Todaro, „A Model of Labour Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries“, *American Review*, č. 59 (1969): 138–148.

7 Mezi nejcitovanějšími teoretiky těchto přístupů patří např. Stephen Castles a Godula Kosack, *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe* (London: Oxford University Press, 1973).

klasické teorie, jsou kritizovány za jednostranný důraz na analýzu ekonomických parametrů, i když z hlediska sociálních nerovností kapitalistického systému.

Kritika těchto dvou dominujících migračních konceptů vedla v devadesátých letech k vytvoření tzv. teorie sítí,⁸ která zdůrazňuje význam mezilidských vazeb mezi imigranty v migračním procesu, zejména vazeb osobních, přátelských či příbuzenských. Jedná se o pomoc, kterou poskytují již usazení imigranti nově přichozím v dané zemi. Ovšem ani tato teorie nemůže uspokojivým způsobem vysvětlit, co způsobuje vznik migračních vln mezi dvěma zeměmi. Proto se řada badatelů v poslední době pokouší o kombinaci hlavních rysů předchozích konceptů v jednom syntetickém modelu, který bude analyzovat migrace ve třech úrovních: na úrovni států či národů, dále na úrovni dalších institucionálních faktorů a také na úrovni jednotlivců.⁹

Zároveň se od osmdesátých let na různých západních univerzitách etablovala tzv. uprchlická studia (*refugee studies*).¹⁰ Výzkum uprchlíků ovšem začal již v meziválečném období a byl veden vědci z různých disciplín, kteří většinou pracovali s uprchlíky v zemích, kde byl tento problém zvlášť vyostřen, jako například v meziválečném Řecku.¹¹ Práce, které byly publikovány po 2. světové válce, se zabývaly především dopady nuceného přemístění uprchlíků a pokoušely se vytvořit adaptační modely v novém prostředí.¹² Otázka uprchlíků se v minulém století objevila v souvislosti s rozkladem starých mnohonárodnostních říší a s následnou potřebou vytvořit nové státy podle principu *Jeden národ – jeden stát*.¹³ Miliony lidí musely opustit své domovy, protože se nechtě-

8 Viz Peter Madsen a Nan Lin (eds.), *Social structure and network analysis* (Beverly Hills: Sage Publishers, 1992).

9 Viz např. Nana Oishi, „Gender and Migration: An Integrative Approach“, *The Center for Comparative Immigration Studies* (University of California, San Diego, 2002). Článek ve formátu pdf dostupný na: <http://escholarship.org/uc/item/0s04g29f;jsessionid=BFF68D5C244424CFF520898C1635BECA#page-1> [cit. 14. 3. 2011].

10 O etablování „refugee studies“ viz Barbara Harrell-Bond a Eftihia Voutira, „In Search of ‚Invisible‘ Actors: Barriers to Access in Refugee Research“, *Journal of Refugee Studies* (Oxford University Press, 2007): 281–298, nebo Liisa Malkki, „Refugees and Exile: From ‚Refugee Studies‘ to the National Order of Things“, *Annual Review of Anthropology*, č. 24 (1995): 495–523.

11 Jan Herman Burgers, „The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights“, *Human Rights Quarterly*, č. 14 (1992): 447–477. Z řecké literatury viz Kostas Kostis, „I ideologia tis ikonomikis anaptysis: Oi prosfyjes sto mesopolemo (Ideologie ekonomického rozvoje: uprchlíci v meziválečném období)“, *Deltion Kentru Mikrasiatikon Spudon*, č. 9 (1992): 31–46.

12 V tomto ohledu jednu z nejcitovanějších studií představuje kniha antropoložky Liisy Malkki, *Purity and Exile: Violence, Memory and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania* (Chicago: The University of Chicago Press, 1995).

13 Ernst (Arnošt) Gellner, *Národy a nacionalismus*, překlad Jiří Markus, (Praha: Hříbal, 1993), 145–147.

ly smířit s tímto novým nacionalistickým konceptem jednonárodnostních států. Existence tak velkého množství lidí v nucených podmínkách vytvářela tlak na Ligu národů, předchůdkyni dnešní Organizace spojených národů – OSN, nejen k zajištění jejich nejnnutnějších hmotných potřeb, ale i k zajištění potřebné legislativní ochrany. Časem uprchlíci stanuli v centru pozornosti nejen Organizace spojených národů, ale i celé řady dalších nevládních organizací. Teprve po skončení druhé světové války však došlo poprvé k přesnému vymezení dvou hlavních pojmů tzv. nucené migrace, tj. „uprchlík“ (*refugee*, řecky *prosfyjas*) a vnitřně přemístěné osoby (*internally displaced persons*).¹⁴

Nejvýstižněji vyjadřuje postavení uprchlíků tzv. *Úmluva o právním postavení uprchlíků* z roku 1951.¹⁵ Podle ní je „uprchlík osoba, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních, nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám, nebo i zastávání určitých politických názorů. Je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám odmítá ochranu své vlasti.“ Z právního hlediska se uprchlíkem dotyčná osoba stává teprve po získání azylu v nějaké cizí zemi. Pro vládní administrativu jsou nejdůležitějším kritériem pro poskytování azylu již zmíněné „oprávněné obavy před pronásledováním“. Pro sociální pracovníky však nejdůležitější kritérium představuje skutečnost, že uprchlíci přetrhnou vazby s vlastní a hledají ochranu v jiném státě. Jakmile překročí hranice svého domovského státu, stávají se uprchlíky. Pokud hledají ochranu v jiném místě, které se nachází v rámci svého státu, jsou označováni jako vnitřně přemístěné osoby. Dosavadní bibliografie o fenoménu uprchlictví říká, že migranti, u kterých převažují ekonomické důvody k jejich migraci, jsou označeni jako imigranti, zatímco u uprchlíků mají převahu politické důvody.¹⁶ Jedná se o velice jednoduché, spíše intuitivní rozlišení a stává se, zvláště v dobách humanitární krize, že se státní administrativa a humanitární organizace často přou o to, zda konkrétní skupinu lidí, která žádá ochranu dotyčného státu, mají označit za imigranty nebo za uprchlíky. Důvodem je právě špatně definovatelný rozdíl mezi převažujícími politickými či ekonomickými

14 O poválečné kategorizaci uprchlictví viz Liisa H. Malkki, „Refugees and Exile: From ‚Refugee Studies‘ to the National Order of Things“, *Annual Review of Anthropology* 24, (1995): 495–523. O definici různých kategorií uprchlíků viz též webové stránky *Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky – UNHCR* (www.unhcr.cz) nebo webové stránky *International Association for the Study of Forced Migration – IASFM* (www.iasfm.org).

15 Viz *Úmluva o právním postavení uprchlíků*, čl. 1, [dokument ve formátu PDF], dostupný na: <http://www.unhcr.cz/dokumenty/umluva-postaveni-uprchliku.pdf> [cit. 20. 12. 2010].

16 Barbora Harrell-Bond a Efthia Voutira, „Anthropology and the study of refugees“, *Anthropology Today*, č. 4 (1992): 6–10.

kritérii. Ostatně odlišné jsou i pozice samotných posuzovatelů: u vládní administrativy převažují politické motivy a zájmy, u nevládních organizací sociální faktory. Nezávisle na tom, zda je otázka imigrace či uprchlictví posuzována jako politický, vojenský, humanitární či právní problém, týká se bezprostředně milionů lidí, ať už v zemích třetího světa nebo v samotné Evropě.¹⁷ V posledních dvaceti letech OSN a další humanitární organizace pro uprchlíky začaly prosazovat repatriaci uprchlíků jako přijatelnější řešení ve srovnání s možností integrace v zemi, která jim poskytla azyl, případně s možností jejich přesunu do další třetí země. Praktický přístup mezinárodních organizací ale i sociálních vědců, kteří se zabývají tzv. „refugee studies“, k uprchlíkům v poslední době zaznamenal důležitý odklon od poválečných přístupů.¹⁸ Obě skupiny nicméně vycházejí z předpokladu, že uprchlictví představuje problém, jistou anomálii, která musí být překonána a vyřešena korigujícími intervencemi. Je však překvapující, jak nedostatečně se odborná literatura o uprchlících zabývá politickými podmínkami nebo situacemi, které vytvářejí živnou půdu pro vznik masových migračních vln, ať už vnitřně přemístěných osob, nebo uprchlíků. Pozornost bibliografie zůstává dodnes nejspíš jednostranně zaměřena jen na sociální, právní nebo psychické dopady migrace na různé skupiny uprchlíků.

Zcela zvláštní kategorii uprchlíků představují političtí emigranti. Politická emigrace nepochybně patří k fenoménům, které jsou s novodobými dějinami spojeny už po staletí. V příslušné bibliografii o uprchlících však nenajdeme žádnou definici, která by jasně odlišovala status politického emigranta od statusu uprchlíka. Empirické rozlišení politických emigrantů od uprchlíků je především doloženo vysokou mírou angažovanosti prvně jmenovaných a úsilím o rozklad, pád a rozdrobení té vládní či státní moci, která jejich status zapříčinila.¹⁹ V novodobých dějinách neexistuje skoro žádný evropský národ, který by se nesetkal se zkušeností politické emigrace, ať už z pohledu „exportéra“ nebo „importéra“ emigrantů. Řada národně-osvobozeneců nebo politických hnutí v evropských dějinách prošla exilovou zkušeností. Významní vědci, myslitelé nebo političtí vůdci strávili velkou část svého života jako exulanti či političtí emigranti. Jejich úsilí bylo někdy završeno úspěchem, jindy zas porážkou. Zkušenost politické emigrace je živou součástí dnešní doby, což nám ostatně

17 *Úmluva o právním postavení uprchlíků*, která poprvé stanovila status uprchlíka, se zpočátku geograficky vztahovala pouze na Evropu a na osoby, které se staly uprchlíky v důsledku vývoje před rokem 1951. Nové poválečné vlny uprchlíků ukázaly na potřebu zrušení geografických a časových omezení, která původně stanovovala *Úmluva*. To se stalo přijetím tzv. *Protokolu týkajícího se právního postavení uprchlíků* z roku 1967.

18 Barbara Harrell-Bond a Eftihia Voutira, „In Search of ‚Invisible‘ Actors“... 286–290.

19 Pavel Tigrid, *Politická emigrace v atomovém věku* (Kolín nad Rýnem: Index, 1974), 11.

připomíná i fakt, že řada bývalých aktérů exilových organizací se v nedávné minulosti podílela (či stále podílí) na vytváření politické scény v poválečné Evropě.

Pojmy diaspora, exil, imigrace a emigrace, popřípadě politická emigrace, jsou Řekům důvěrně známé již od dávných dob. Řekové jsou vedle Židů a Arménů považováni za národ tzv. klasické diaspory.²⁰ O tom ostatně svědčí i přítomnost asi šesti milionů Řeků ve 182 zemích, tj. mimo hranice dvou řeckých národních států: Řecka a Kypru.²¹ První písemná zmínka o pojmu „diaspora“ pochází z Thúkydidových *Dějiny peloponéské války*, kde se popisuje odsun a následný exil, který Athénané uvalili na obyvatele ostrova Aigina.²² Pojem diaspora je v současné době používán obvykle v souvislosti s kolektivním rozséváním či rozptýlením jisté národní nebo náboženské skupiny, způsobeným většinou nějakou katastrofou, často politického charakteru, za předpokladu, že tato skupina si zachová nadále nejdůležitější rysy své identity.²³ Velká centra řecké diaspory v zahraničí byla vytvořena v různých etapách novodobých dějin, především v souvislosti s nastolením osmanské nadvlády a následně po vyhlášení nezávislosti prvního řeckého státu, který však ve svých hranicích zahrnoval jen malé procento Řeků, zatímco většina jejich krajanů zůstávala nadále mimo jeho hranice. Snaha o sjednocení všech Řeků pod stejnou státní střechu, tzv. Velká myšlenka (*Megali Idea*) představovala až do dvacátých let minulého století hnací sílu řeckého nacionalismu. Tato snaha byla dovršena v roce 1922 tzv. Maloasijskou katastrofou, která je dodnes považována – spolu s kyperskou otázkou – za největší trauma současných Řeků a je zařazena mezi největší etnické čistky v soudobých dějinách lidstva.²⁴ Téměř půl druhého milionu Řeků bylo „odsunuto“ z oblasti, kterou obývalo bezmála tři tisíciletí. Většina z nich našla nový domov v současném Řecku, zatímco další početně posílili již existující komunity řecké diaspory. Dějiny meziválečného Řecka jsou v tom smyslu především dějinami adaptace statisíců maloasijských uprchlíků v nové vlasti. Díky příchodu tolika uprchlíků Řecko změnilo podstatným způsobem svůj charakter, stalo se téměř jedno-národnostním státem. V řečtině zdomácnil pojem *prosfyjas*, který se stal synonymem maloasijských uprchlíků. Díky kladné roli, kterou

20 Ernst (Arnošt) Gellner, *Národy a nacionalismus...*, 116–119.

21 Anastasios Tamis, *Los Griegos de América Latina* (Athény: Ellinika Grammata, 2006), 7–13.

22 Thúkydídés, *Dějiny peloponéské války* (Praha: Odeon, 1977), kap. II, 27.

23 Z literatury ohledně řecké diaspory viz Ioannis Hasiotis, „Past and Present in the Modern Greek Diaspora“. In: Waltraud Kokot, Khachig Tölölyan, Carolin Alfonso (eds.), *Religion, Identity and Diaspora* (London: Routledge Hastrup, 2004).

24 Renée Hirschon, *Heirs of the Greek Catastrophe. The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus* (Oxford: Oxford University Press, 1998).

uprchlíci sehráli v meziválečné rekonstrukci Řecka, navíc pojem „uprchlík“ v řečtině dodnes nezpůsobuje negativní asociace a přítomnost uprchlíků není (nebo, přesněji, donedávna nebyla) vnímána jako faktor společenské či hospodářské nestability. Tento termín však není v řečtině používán pro označení dalších, případně nových skupin uprchlíků. Např. Řekové, kteří se vrátili do Řecka těsně před, nebo po rozpadu Sovětského svazu jsou označeni jako *neoprosfyjes* (nově příchozí uprchlíci) nebo *rosopontii* (tj. uprchlíci řeckého původu z různých republik bývalého Sovětského svazu), zatímco uprchlíci, kteří se během nebo po skončení občanské války usadili v Sovětském svazu a v jeho satelitech, jsou označováni jako *politiki prosfyjes* (politici emigranti).²⁵

V předválečné řecké historiografii se nesetkáme s pojmem politická emigrace. Dokonce ani těch málo Řeků, kteří byli v meziválečném období nuceni převážně z politických důvodů uprchnout do zahraničí, nepoužívali pro svou identifikaci pojem „politický emigrant“. Když Řekové v meziválečném období chtěli označit příslušníky ruské „bílé emigrace“, používali cizojazyčné označení „emigrés“. V novodobé řecké historii je termín „politikos prosfyjas“ používán téměř výlučně v souvislosti s odchodem přibližně sta tisíc Řeků po porážce Řecké demokratické armády (*Dimokratikos Stratos tis Elladas – DSE*) do pohoří Grammos v srpnu 1949. Jednalo se o masový odchod nejen komunistických partyzánů a členů jejich rodin či sympatizantů KS Řecka (*Kommunistiko Komma Elladas – KKE*), ale též o obyvatele různých oblastí severozápadního Řecka, které se dočasně ocitly pod kontrolou partyzánů, či dokonce o zajatce partyzánů z řad vládních tzv. „monarchofašistických“ vojsk. Tito emigranti nejdřív našli na krátkou dobu útočiště v Albánii, v Jugoslávii a v Bulharsku, tzn. ve státech, které měly společné hranice s Řeckem. Přítomnost tolika bojeschopných partyzánských jednotek těsně u řeckých hranic představovala, i přes jejich porážku, ohnisko trvalého nebezpečí pro athénský režim a ohnisko trvalého napětí mezi Východem a Západem. Proto vedení KKE se souhlasem Moskvy rozhodlo o evakuaci všech emigrantů z Albánie, která byla nejvíc z tzv. „frontových států“ vystavena nebezpečí řecko-americké invaze, z Jugoslávie a částečně i z Bulharska. Největší skupina řeckých emigrantů byla nasměrována do sovětského Uzbekistánu, zatímco další početné skupiny do ostatních

25 Tito lidé i po své repatriaci do Řecka ke své identifikaci nadále používají spíše označení „politický emigrant“, případně „bývalý politický emigrant“, než termín „repatriant“. Toto chování řecká sociální antropoložka Eftihia Voutira vysvětluje tím, že „lidé neodhazují svou identitu, aby získali novou, tak jak to dělají hadi se svou kůží“. Eftihia Voutira, „Anamesa se dyo patrides (Mezi dvěma vlastmi)“. In: Eftimios Papataxiarchis (ed.), *Peripeties tis Eterotitas. H paragogi tis politismikis diaforas sti simerini Ellada (Peripetie Jinakosti. Zformování civilizačních rozdílů v dnešním Řecku)* (Athény: Alexandria, 2007), 267–296.

lidovědemokratických států, přičemž druhá největší skupina, přes 12 000 osob, se dostala do Československa. Tato skupina emigrantů je předmětem této dizertační práce.

Pochopení života řeckých emigrantů v exilu představuje zajisté složitý problém a nelze ho chápat jinak než v kontextu a jako přímý důsledek řecké občanské války a nově se rodící války studené. Zároveň je třeba sledovat specifické okolnosti života řeckých emigrantů v hostitelských zemích střední a východní Evropy, cesty k vytvoření nové identity nebo způsoby, jak se tito lidé v podmínkách emigrace vyrovnali s pojmy vlast, národ či komunismus. Souhrnné studium řeckých emigrantských komunit v Sovětském svazu a v jeho satelitech ztěžuje okolnost jejich geografického rozptýlení. Řeční emigranti byli rozeseti do států se stejným politickým systémem, ale také na území se zcela rozdílnými jazyky, tradicemi a kulturou i rozdílnou životní úrovní, ekonomickou situací či postojem vůči Sovětskému svazu. Emigrantské komunity si vytvářely rozdílné přístupy k místním společnostem či k vládnoucím kruhům hostitelských zemí. Například v některých krizových situacích (NDR 1953, Maďarsko 1956) se řeční emigranti ztotožnili s přístupem Moskvy vůči majoritnímu obyvatelstvu dané hostitelské země. To mělo pak za následek, že se domorodé obyvatelstvo k řeckým emigrantům nechovalo příznivě, zatímco místní vlády ano.

KKE představovala pro emigranty určující faktor, který nejen že zapříčinil jejich emigraci, ale také připravil podmínky života v ní. Kupříkladu na základě rozhodnutí vedení KKE ve spolupráci s vedením bratrských stran v hostitelských zemích byla vybrána místa pobytu emigrantů, byly vytvořeny podmínky zaměstnanosti dospělých emigrantů, školy pro mladé, domovy pro přestárlé a invalidní emigranty atd. Na rozhodnutích vedení KKE závisely dokonce i některé stránky osobního života emigrantů, například korespondence s řeckými příbuznými v Řecku nebo v kapitalistické cizině, otázky uznání platnosti různých úředních listin či uzavírání právoplatných manželství. V emigrantech a v jejich komunitách vedení KKE vidělo svůj „lid“ a mohlo na něm uplatňovat svou moc. Proto řeční komunističtí funkcionáři od počátku zavrhovali asimilaci emigrantů s místními majoritními společnostmi a rozhodli se pro zachování jejich národní identity – jak dále uvidíme nejen u Řeků – prosazováním zvláštního vlastenectví a současně pěstováním pocitu provizoria a dočasnosti v hostitelských zemích. Mezi Prahou a Taškentem bylo vytvořeno jakési imaginární socialistické Řecko, které nazval řecko-francouzský historik Ilios Yannakakis jako „refugee-land“.²⁶ Ve specifických podmínkách této imaginární země se

26 Ilios Yannakakis, „To oplo parapoda: I engatastasi ton politikon prosfyjon stis sosialistikes chores (K noze zbraň: rozmístění emigrantů v socialistických zemích)“. In: Eftihia Voutira, Vasi-

KKE chovala jako vládnoucí, ne-li přímo vítězná strana: měla svůj mocenský aparát z placených funkcionářů, speciální orgány a výbory pro udržování pořádku a kontroly v emigrantských komunitách, speciální aparát pro výuku mladých emigrantů. Disponovala také svými finančními prostředky, vlastnila nakladatelství, rozhlasovou stanici i noviny. Zároveň se však vedení KKE nemohlo vzdát svého strategického cíle: revoluce vedoucí k vytvoření socialistického Řecka. Pro funkcionáře KKE nebyl výsledek ozbrojeného konfliktu z roku 1949 přijat jako definitivní porážka, nýbrž jako dočasné stažení z válečné fronty. Dle stalinistického vůdce Nikose Zachariadise strana neutrpěla v pohoří Grammos zničující porážku; ztratila pouze jednu bitvu a emigranti měli představovat předvoj svého vojska pro příští, tentokrát již rozhodující bitvu. Tato politika „bojové pohotovosti“, známá podle hesla Zachariadise jako „k noze zbraň“, byla uplatňována minimálně až do roku 1956, tzn. až do doby, kdy byl Zachariadis direktivně sesazen. Pro athénské vlády představovala exilová KKE, a tím i veškerá politická emigrace v socialistických zemích zdroj stálého nebezpečí. Proto řecký ultrapravicový režim postavil KKE mimo zákon a přijal řadu represivních opatření, která minimálně do roku 1974 směřovala k násilnému potírání komunistického vlivu v zemi. Vedení KKE se ocitlo v paradoxní situaci: v exilu měla sehrát roli vládnoucí strany, zatímco v domovském Řecku byla stranou ilegální, jež se všelijakými sofistickovanými prostředky snažila ovlivnit vnitropolitickou situaci k svému prospěchu. Tato politická dichotomie řeckého komunistického vedení převažovala od roku 1949 a trvala až do roku 1974. Určovala priority KKE ve vztahu k politice v Řecku a hrála rozhodující roli v kontaktech, které udržovalo její vedení s Moskvou i s ostatními stranami bratrských zemí, včetně Komunistické strany Československa – KSČ.

Ze zpracování archivního materiálu vyplývá oficiální stanovisko komunistického Československa v otázce „spřátelených“ emigrantů žijících na jeho území a stejně tak i bipolární stanovisko řeckých politických elit ohledně emigrace v komunistických zemích na pozadí obecnější politicko-ideologické konfrontace studené války. Podrobnější analýza řecké emigrace v Československu spadá do současného trendu historiografie, jenž se snaží o přesun zájmu z vyšších politických elit neboli z politických dějin, na úroveň sledování regionů, konkrétních sociálních skupin, jinými slovy, na úroveň sociálních dějin. Výzkum řecké politické emigrace představuje velkou výzvu pro historiky a další sociální vědce, protože v životě emigrantských komunit došlo ke zkrí-

lis Dalkavukis, Nikos Marantzidis, Maria Bontila (eds.), *To oplo parapoda. Oi politiki prosfyjes tu elliniku emfyliu polemu stin Anatoliki Evropi (K noze zbraň. Politici emigranti řecké občanské války ve východní Evropě)* (Solun: Ekdosis Panepistimiou Makedonias, 2005), 11–12.

žení historické zkušenosti sovětského komunismu s jeho řeckým pojetím. Tato otázka se v poslední době těší velkému zájmu ze strany studentů a mladých badatelů z různých společenských disciplín (historie, společenská antropologie, etnologie), o čemž ostatně svědčí i stále větší počet bakalářských a diplomových prací, které se zabývají nejen různými aspekty řecké občanské války, ale i života emigrantů.

Cílem této dizertační práce je přiblížit čtenáři dosud nedostatečně zpracovanou otázku komunity řeckých politických emigrantů v Československu prostřednictvím především primárních archivních materiálů. Autor této práce sleduje příčiny, které vedly ke vzniku řecké politické emigrace v Československu, analyzuje její počáteční vývoj a procesy vytváření nové identity emigrantů. Zejména však sleduje politické procesy uvnitř samotné emigrace pod úhlem poválečných dějin Komunistické strany Řecka v kontextu vývoje poválečného mezinárodního komunistického hnutí v bipolárním uspořádání světa. V těchto souvislostech časově i komparativně sleduje reflexi politiky KKE v domovském Řecku a zároveň dopady politického vývoje v Řecku i v Československu na život emigrantských komunit. Předkládaná práce se především soustřeďuje na příčiny dvou poválečných rozštěpení (1956–1958 a 1968) řeckých komunistů a na jejich dopad na komunity řeckých emigrantů, zejména těch, kteří se usadili v Československu, a ohlas těchto událostí ve vedení KKE i v samotném Řecku. Jedním ze stanovených cílů je prozkoumat dopady krizových politických situací (období destalinizace a pražského jara) na kompaktnost specifické komunity emigrantů. Autor zkoumá, nakolik složení a identita řeckých emigrantů potvrzuje dodnes obecně převládající stereotyp nejen u Čechů, ale i u Řeků, že se jednalo o uzavřenou komunitu pravověrných řeckých komunistů. Dále analyzuje sociální a právní postavení řeckých emigrantů v československé společnosti padesátých a šedesátých let a ožehavou otázkou jejich repatriace. Zabývá se též postojem stranického a státního československého aparátu, ale i místních lidí k nejpočetnější komunitě politických emigrantů v Československu a k cizincům vůbec.²⁷ Práce se jen okrajově zabývá některými významnými osobnostmi z řad emigrantské komunity v Československu, které byly sice známé širší řecké veřejnosti, v době své emigrace se však stáhly do ústraní, ať už z vlastní vůle, nebo rozhodnutím vedení KKE. V tomto smyslu

27 Řecká emigrace představovala v podstatě asi polovinu všech cizinců, která v šedesátých letech žila v Československu. Podrobněji viz Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu – Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007), 60. Dále Doubravka Olšáková, „V krajině za zrcadlem – Političti emigranti v poúnorovém Československu a případ Aymonin“, *Soudobé dějiny*, č. 4 (2007): 725–729.

nelze hovořit o vytvoření nějakých elit z řad řecké emigrace v Československu, které by výraznějším způsobem vstoupily do povědomí širší československé společnosti ve sledovaném období.

Pramennou základnu této dizertace tvoří rozsáhlé archivní fondy ústředního výboru Komunistické strany Československa – ÚV KSČ, které se nacházejí v pražském Národním archivu (NA Praha). Především ve fondech Mezinárodního oddělení ÚV KSČ, pod názvem „Řecká emigrace“, se nacházejí stovky roztríděných kartonů, ale též stovky nezpracovaného pramenného materiálu s rozličnými archiváliemi, které se týkají kontaktů KSČ a KKE a života řeckých politických emigrantů v Československu. Tyto materiály jsou tříděné poměrně přehledným způsobem až do roku 1962. Přes všechnu více méně přesnou evidenci je lidsky nemožné, aby jediný badatel prostudoval všechny dostupné fondy, už kvůli jejich obrovskému objemu. Tyto dokumenty se týkají politické situace v Řecku, cílů KKE, stavu stranického aparátu celkově nebo života organizace řeckých komunistů v Československu. Dále materiály hodnotí každodenní život emigrantských komunit, jako pracovní zařazení, vzdělávání, kulturní činnost, mládež, soužití Řeků a Slavomakedonců. (Podobně hodnotící zprávy psali též zodpovědní pracovníci MO ÚV KSČ pro práci s řeckou emigrací.) Velké množství dokumentů představují záznamy z různých návštěv vedoucích představitelů exilového vedení KKE v ústředí KSČ, kde s vysoce postavenými československými straníky probírali nejen politickou situaci v Řecku, ale i konkrétní otázky ze života emigrace v Československu. Témata jako politická situace v Řecku a podmínky života řecké emigrace v Československu se dotýkají většiny dokumentů z bilaterálních jednání funkcionářů KKE a KSČ, zatímco další fondy NA Praha jsou především věnovány dopadům vnitrostranických šarvátek uvnitř KKE. V podstatě se jedná o vzájemné propojování vrcholně politických postojů s každodenním životem emigrantů v socialistickém Československu, přičemž můžeme sledovat, jak se vzájemně prolínají politické dějiny se sociálně-kulturní rovinou, která vystupuje ještě výrazněji do popředí v šedesátých letech.

Prostudování archivních materiálů po roce 1962 bylo o to obtížnější, oč jsou mladší archivní fondy nezpracované. V nepřehledných složkách se nacházejí ledabyly uskladněné dokumenty, související nejen s řeckou emigrací, ale též všelijaké zprávy československých zastupitelských úřadů z Athén i z kyperské Nikósie, obchodní a kulturní smlouvy atp. Tyto nepřehledné archiválie se nicméně ukázaly jako nezbytné pro hodnocení života řeckých emigrantů v šedesátých letech a pro pochopení jejich postojů v kritickém roce 1968, kdy proběhlo nejen pražské jaro, ale též druhé rozštěpení KKE. Velmi významné dokumenty

důvěrného charakteru důležité pro pochopení otázek, jako jsou československá angažovanost v řecké občanské válce, oficiální vztahy mezi KSČ a KKE nebo vznik, rozmístění či pracovní zařazení řecké emigrace, se nacházejí v osobním archivu Klementa Gottwalda. Stejně důvěrné materiály, především bezpečnostního charakteru, se nacházejí v archivu Antonína Novotného. Z těchto fondů lze vyvodit, že československá Státní bezpečnost (StB) měla nejen přesné informace o sporech uvnitř řecké emigrace, ale dokázala podchytit i důležité pokyny řecké vlády ke svým zastupitelským úřadům v zahraničí. Existence těchto materiálů pro účely této práce částečně vynahrazuje neochotu vedení archivu řeckého Ministerstva zahraničních věcí otevřít své „citlivé fondy“ řeckým i zahraničním badatelům. Podobné je i stanovisko současného vedení Komunistické strany Řecka, které přestože klade velký důraz na výklad svých vlastních dějin, odmítá otevřít svůj archiv „neověřeným“ badatelům. V rámci československých archivů autor nedostal povolení nahlédnout do kartotéky řeckých emigrantů, která se nachází v Archivu Československého červeného kříže – ČSČK v souvislosti se zákonem o ochraně osobních údajů dosud žijících emigrantů. Za velice užitečné lze pokládat výsledky důkladného šetření, které podnikl Sociální odbor ČSČK mezi řeckými emigranty v polovině šedesátých let.

K ověřování důležitých dokumentů české provenience, ale i k přehlednější orientaci ve zpracovaných i nezpracovaných fondech NA Praha autorovi velkou měrou pomohly fondy athénskému Archivu soudobých sociálních dějin (*Archio Syghronis Kinonikis Istorias* – ASKI) a především dochovaná čísla emigrantského listu *Agonistis* (Bojovník), který vycházel od roku 1950 do roku 1977.²⁸ Ve třech šanonech archivu ASKI se nachází korespondence vedení KKE s ÚV KSČ od roku 1950 do roku 1971.²⁹ České archivy poskytují dobrý výchozí bod i v rovině osobních výpovědí, poněvadž obsahují mj. stovky dopisů – osobních výpovědí emigrantů, kteří v kritických obdobích, zvláště pak ve druhé polovině padesátých let, světovali své myšlenky, trápení, stížnosti či udání vedením řecké nebo československé

28 Nejkomplexnější archivní sbírka listu *Agonistis* se nachází v Národní knihovně ČR (Klementinum) s výjimkou „heretických čísel“ z roku 1968–1969, která jsou k dispozici v Ústřední knihovně Univerzity Palackého v Olomouci. Obsahu listu *Agonistis* se podrobněji věnuje příslušná podkapitola této práce.

29 Tyto materiály byly vyňaty z archivu KKE tzv. reformistickou skupinou Partsalidisovců po rozštěpení řecké strany v r. 1968. Partsalidisovci odvezli z rumunského Sibiu v podstatě asi 1/3 stranických materiálů, a následně dojednali s jugoslávským vedením dočasné umístění této části archivu ve Skopji. V době, kdy byl archiv ve Skopji, byly odcizeny citlivé materiály ohledně makedonské otázky. Nakonec se v roce 1988 archiv po složitých jednáních vrátil do Athén a dnes tvoří podstatnou část archivů ASKI (*Archia Syghronis Kinonikis Istorias*), které jsou zpřístupněny badatelům. Naopak pro většinu badatelů zůstává dodnes uzavřená ta část archivu, která zůstala pod kontrolou ortodoxního KKE. Podrobněji o tom viz 5. kapitola této práce.

komunistické strany. V příslušných citacích inkriminovaných archivních materiálů, pokud se nejedná o veřejně známé politické osoby, autor přikročil k částečné záměně jmen nebo příjmení řeckých emigrantů, protože cílem je popsat konkrétní situaci či dokreslit atmosféru té doby, a ne veřejně odsoudit nebo zdiskreditovat prosté emigranty nebo jejich potomky. Zcela neznámou oblastí zůstávají české okresní archivy, zejména v oblastech s početnou přítomností řeckých emigrantů (Jeseník, Krnov, Trutnov, Brno, Liberec).³⁰ Do této práce je zařazeno jen velmi málo materiálu z dobového československého tisku, a pokud je československý tisk uveden, tak jen pro dokreslení situace. České archivní materiály mají v dizertaci jednoznačnou převahu, a zásadně tak ovlivnily i celkové pojetí předkládané práce, jež vycházela, alespoň zpočátku, z autorova řeckého vidění.

Avšak ani dochované písemné materiály neposkytují „hotové odpovědi“ a jejich pochopení vyžaduje důkladnou analýzu pramenů na základě chronologického postupu a s využitím dostupné odborné literatury. Ta nás uvádí do širších souvislostí a můžeme se s její pomocí dobrat k obecnějším poznatkům. Literatura, jež souvisí s řeckou politickou emigrací, psaná řecky i česky, se dá charakterizovat jako velice omezená, navíc existující studie většinou zůstávají pouze u analýzy příčin a dopadů občanské války v Řecku a otázkou politické emigrace se zabývají spíše okrajově. Celkem evidujeme na deset knižních titulů většinou autobiografického či literárně-publicistického charakteru, které se bezprostředně věnují otázce řecké emigrace. K těmto publikacím, které jsou níže podrobněji zhodnoceny, lze obecně říct, že až na výjimky postrádají potřebný odstup od líčení dobových událostí a převažuje v nich subjektivní pohled, který je často doprovázen romantickou snahou glorifikovat život emigrantů jejich „vřelým přijetím socialistickým Československem“. V průběhu analýzy pramenné základny, sekundární literatury či při různých formálních i neformálních setkáních s bývalými emigranty se autor nevyhnutelně musel vyrovnávat se dvěma protichůdnými tendencemi zabývajících se podstatou komunismu. První tendence vychází z pokusu kriminalizovat komunistickou ideologii doložením „zločinné dimenze komunismu“,³¹ zatímco druhá vychází se setrvačnosti či snahy opěvovat „epopej řeckého komunismu“³² či – v našem případě – „epopej řeckých emigrantů za socialismu“.

30 Výjimku v tomto směru představuje publikace manželského páru Antuly Botu a Milana Konečného, *Řečtí uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948–1989* (Praha: Řecká obec Praha, 2005). Nově také diplomová práce studentky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, Romany Vyvialové, *Řecká emigrace na Jesenicku*, 2009.

31 Stéphane Courtois a Nicolas Werth (eds.), *Černá kniha komunismu, zločiny – teror – represe*, přel. Zuzana Dlabalová, Jitka Kňourková, Helena Pešková (Praha – Litomyšl: Paseka, 1999), 29.

32 Viz např. Jorgos Margaritis, *O emfilyios polemos (Občanská válka) I–II* (Athény: Vivliorama, 2000).

Autor dizertační práce se již od poloviny osmdesátých let stýkal s komunitou řeckých emigrantů v Československu, aniž by do ní patřil. Četné kontakty udržoval během devadesátých let také s athénskou komunitou repatriovaných emigrantů. Přestože tyto kontakty nikdy nepřesáhly hranici osobních diskusí, pomohly mu k lepšímu poznání specifických rysů této společenské skupiny. Hlavní oporou při bádání o řecké emigraci v Československu se autorovi stal dnes již zesnulý balkanista Pavel Hradečný, jehož studie „Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948–1954)“³³ byla autorem této dizertace přeložena do češtiny.³⁴ Později mu byly Pavlem Hradečným svěřeny k překladu další dvě studie o řecké občanské válce a československé materiální pomoci komunistickým partyzánům³⁵ a o zajatých řeckých „monarchofašistických“ vojácích v Československu.³⁶ Tři výše uvedené texty do dnes představují nejserióznější badatelské práce, co se týče otázky studia řecké politické emigrace, jejichž dosah se neomezuje pouze na řeckou emigraci v Československu. Studie Pavla Hradečného otevřely nové obzory také řeckým badatelům; díky nim někteří z nich pochopili, že bez soustavného zkoumání archivů bývalých socialistických zemí nemohou mít úplnou představu o mezinárodně-politických, vojenských a dalších rozměrech řecké občanské války,³⁷ nemluvě o probádání otázky politické emigrace, která do té doby zůstávala na okraji badatelského zájmu.

Otázkou politické emigrace v Československu se dlouhodobě zabývá také manželský pár, etnoložka Antula Botu a historik Milan Konečný, kteří se věnují především příchodu dětských emigrantů z Řecka a fungování desítek řeckých dětských domovů v období 1948–1964. Dílčí výsledky této badatelské práce byly prezentovány na různých mezinárodních konferencích. Poslední kniha Botu a Konečného

33 Pavel Hradečný, *Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948–1954)* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000).

34 Pavel Hradečný, *I elliniki diaspora stin Tsechoslovakia. Idrysi ke archika stadia anaptyxis (1948–1954)*, přel. Kostas Tsivos, (Solun: IMXA, 2007).

35 Pavel Hradečný, „Zdrženlivý internacionalismus. Občanská válka v Řecku a československá materiální pomoc Demokratické armádě Řecka“, *Soudobé dějiny* 1–2 (2003): 58–92.

36 Pavel Hradečný, *Anyparkti fygades: echmaloti Ellines stratiotes stin Tsechoslovakia (apo to 1949 mechri ta mesa tis dekaetias tu 50)* (Neexistující uprchlíci: zajatí řeční vojáci v Československu (od r. 1949 až do poloviny padesátých let)). In: Eftihia Voutira, Vasilis Dalkavukis, Nikos Marantzidis, Maria Bontila (eds.), *To oplo parapoda. Oi politiki prosfyjes tu elliniku emfyliu polemu stin Anatoliki Evropi (K noze zbraň. Politici emigranti řecké občanské války ve východní Evropě)* (Solun: Ekdosis Panepistimiu Makedonias, 2005), 189–204.

37 Viz např. studii Nikose Marantzidise, *I istoria tu DSE (Dějiny DSE)* (Athény: Alexandria, 2010), zejména její druhou kapitolu *O DSE ke i laikes dimokraties (DSE a lidovědemokratické státy)*, 28–51, která vyvolala řadu pozitivních, ale i odsuzujících reakcí.

se podrobně zabývá i otázkou dospělých emigrantů.³⁸ Autorům této publikace je nutno přiznat velké úsilí, vytrvalost a píli při shromažďování značného množství primárních materiálů, z nichž často čerpá i předkládaná dizertační práce.

Dalším autorem, který se zabývá problematikou řecké emigrace v Československu, je brněnský profesor historie a makedonistiky Ivan Dorovský.³⁹ Jeho práce o emigraci mají často osobní, téměř autobiografický ráz. Práce profesora Dorovského jsou zatíženy poměrně oprávněným pocitem křivdy pro útrapy, které způsobily jeho krajanům řecké vlády od doby občanské války po dnešek. Jako zcela nepodložená se přitom jeví jeho tvrzení o rozsahu slavomakedonské komunity v rámci řecké emigrace (v podstatě nazývá řeckou emigraci emigrací makedonskou). Jeho kritika studií a knih ostatních autorů, kteří se zabývají otázkou řecké emigrace (včetně zesnulého Pavla Hradečného), zůstává v zajetí překonaných ideologických směrů, přesahuje věcný charakter a často získává ráz osobní konfrontace.⁴⁰

Doplňujícím zdrojem poznatků k problematice řecké emigrace je též několik knih autobiografického či vzpomínkového charakteru autorů z řad „česko-řeckých“ emigrantů, které většinou vyšly v posledním desetiletí. Mezi ně se řadí především dvě práce učitele Lysimachose Papadopolose (psané řecky i česky),⁴¹ paperbacky archiváře Petrose Cironise,⁴² kniha chirurga Georgiose Karadzose⁴³ nebo psané vzpomínky či přednášky lesníka-kronikáře jesenického Rejvízu Sotirise Joannidise.⁴⁴

Zcela zvláštní kategorii představuje novější kniha lingvistky Tassuly Zissaki-Healey *Řekové v Čechách*.⁴⁵ Kniha představuje v podstatě soubor rozhovorů žijících emigrantů pro časopis *Kalimera*, který vydává pražská řecká obec. Až druhotnou roli zde hrají přeložené dokumenty, většinou osobního charakteru. Rozhovory s emigranty představují zajímavé životní příběhy, avšak postrádají

38 Antula Botu a Milan Konečný, *Řečtí uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948–1989* (Praha: Řecká obec Praha, 2005).

39 Ivan Dorovský, *Makedonci žijí mezi námi* (Brno: Masarykova univerzita, 1998); „Čtyřicet let od evakuace dětí z Řecka“, *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity*, řada C, roč. 35 (1988); „Šedesát let od příchodu dětí z Řecka do Československa“, *Slovanský jih* 2 (2008): 1–28.

40 Viz Ivan Dorovský, *Šedesát let od příchodu dětí z Řecka do Československa...*, 2–3.

41 Lysimachos Papadopoulos, *Pedia tis thyellas – Děti bouře* (Praha: Nemesis, 1998); *Nostimon Hémars – Den návratu* (Praha: Nemesis, 1999).

42 Petros Cironis, *Děti Helady* (Plzeň, 1998); *Cizinci bez pasu* (Rokycany: Faros, 1994).

43 Georgios Karadzos, *Ukradené slunce* (Lomnice nad Popelkou: Studio JB, 2004).

44 Sotiris Joannidis, *Zlato a železo, Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic*, vydavatelství Rula, nedatováno; *Rejvíz a báje z okolí*, vydavatelství Rula, 2000.

45 Tassula Zissaki-Healey, *O ellinismos tis Tsechias (Řekové v Čechách)* (Athény: Aristos – GSEE, 2009).

systematičnost a užívání jakýchkoliv nástrojů orální historie. Čtenář v nich nenajde ani zmínku o kritických událostech, které otřásly emigrantskou komunitou v době destalinizace nebo v období pražského jara a druhého rozkolu KKE. Celá kniha je koncipována jako publikace, která má ověřit politiku KKE a oslavit velkolepost socialistických vymožeností.

Velmi cennou pomůcku nejen pro sepsání předkládané práce, ale i pro celkové studium otázky řecké politické emigrace představuje sborník prací, který vydala soluňská Makedonská univerzita v roce 2005.⁴⁶ V tomto sborníku jsou obsaženy nejdůležitější prezentace účastníků na vůbec první konferenci, která se konala v červenci 2003 v epirské obci Monodendri z iniciativy společnosti Civil War Studies. Přestože tato konference položila solidní základy pro soustavné studium politické emigrace v bývalých lidovědemokratických zemích, výzkum od té doby příliš nepokročil a badatelský zájem je omezen stále jen na občanskou válku. Výjimku v tomto směru představuje dizertační práce Kateriny Tseku, doktorandky historického oboru Iónské univerzity, o řecké politické emigraci v Bulharsku.⁴⁷

V českém akademickém prostředí nyní zesiluje zájem o občanskou válku v Řecku a zejména o řeckou emigraci v Československu. Svědčí o tom mezinárodní konference, která se konala v říjnu 2007 v Praze.⁴⁸ Konference byla věnována in memoriam Pavlu Hradečnému a konala se z iniciativy IMS Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Od roku 2009 také probíhá v rámci projektu Geschichtswerkstatt Europa dílčí projekt orální historie Sixty years after. Memory of the Greek Civil War Refugees in Czechoslovakia, 1949–2009.⁴⁹ Duší tohoto projektu se stala proděkanka FSV UK Kateřina Králová, která se již řadu let zabývá moderními řeckými dějinami a je autorkou mnoha odborných článků k tomuto tématu.⁵⁰ Autor měl příležitost seznámit se též s čerstvými

46 Eftihia Voutira, Vasilis Dalkavukis, Nikos Marantzidis, Maria Bontila (eds.), *To oplo parapoda. Oi politiki prosfyjes tu elliniku emfyliu polemu stin Anatoliki Evropi (K noze zbraň. Političtí emigranti řecké občanské války ve východní Evropě)* (Soluň: Ekdosis Panepistimiu Makedonias, 2005).

47 Katerina Tseku, *Ellines politiki prosfyjes sti Laiki Dimokratia tis Vulfarias, 1948–1982: Politikes entaxis ke stratijikes epiviosis mias prosorinis diamonis (Řečtí političtí emigranti v Bulharské lidové republice, 1948–1982: Politika integrace a strategie přežití dočasného pobytu)*. Dizertace byla následně vydána knižně, viz Katerina Tseku, *Prosorinos diamenontes... (S dočasným pobytém...)* (Athény: Epikentro, 2010).

48 *Řecká občanská válka po 60 letech. In memoriam Pavel Hradečný*, Praha, 5.–6. října 2007.

49 Více o projektu viz <http://www.geschichtswerkstatt-europa.org/project-details/items/sixty.html>.

50 Viz zejména Kateřina Králová, „Reflexe případu Merten prostřednictvím řeckých uprchlíků v Československu“, *Studia Territorialia: Acta Universitatis Carolinae* 1 (2010); Kateřina Králová, „Řečtí Židé a holocaust“, *Přednášky České společnosti novořeckých studií* 7 (2007): 29–43;

diplomovými pracemi studentky Fakulty humanitních studií Bubuliny Spanosové,⁵¹ studentky Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci Králové Romany Vyvialové⁵² a studentky Přírodovědecké fakulty UK Zuzany Hluché,⁵³ jakož i s některými výstupy doktorandky soluňské Aristotelovy Univerzity Georgie Sarikudisové,⁵⁴ a s dalšími, staršími i novějšími články, které s problematikou řecké emigrace souvisejí.

Dizertační práce je rozčleněna do pěti částí, přičemž se autor pokusil o souběžnou analýzu základních politických a sociálních procesů souvisejících s komunitou řeckých emigrantů v Československu. Úvodní kapitola nastiňuje „prehistorii“ hlavních událostí, které vedly k občanské válce v Řecku, jejímž vedlejším produktem je příchod nejdříve dětských a později dospělých emigrantů do Československa. V téže kapitole je popsán proces osídlování Moravy a severních Čech, přičemž se ani tento popis neomezuje na líčení „technických“ stránek tohoto procesu, ale pokouší se vysvětlit hlavní pohnutky KKE a KSČ pro pracovní zařazení emigrantů a pro formování jejich samosprávních orgánů a politického vedení. Poslední podkapitola této úvodní části se zabývá problematikou československé angažovanosti v diverzních akcích řeckých komunistů po skončení občanské války a v represích StB vůči „nespolehlivým“ emigrantům.

Následující kapitola se zabývá politickým vývojem v rámci emigrace v době destalinizace. Zvláštní pozornost je věnována ohlasu tzv. taškentských událostí mezi řeckými emigranty v Československu, které následně vedly k sesazení stalinistického vůdce KKE Nikose Zachariadise po intervenci speciální „komise šesti bratrských stran“. Autor analyzuje dopady této intervence, která fakticky vedla k prvnímu rozštěpení řecké emigrace a k nastolení atmosféry vzájemné podjatosti a nenávisti, jež vyvrcholila brutální vraždou jednoho Zachariadisova stoupence v Berouně. Intenzita vnitroemigrantských sporů překvapila činitele

Kateřina Králová, „Řecko a Třetí Říše“, *Slovanský přehled* 3, (2007): 339–359; *Výrovnání s nacistickou minulostí v kontextu řecko-německých vztahů* (nepublikovaná dizertační práce, IMS FSV, Univerzita Karlova v Praze), 2009. Za zvlášť užitečnou pro předkládanou práci autor považuje studii Kateřiny Králové, „Otázka loajality řecké emigrace v Československu v letech 1948 až 1968“, *Slovanský přehled* 3 (2007): 337–350.

51 Bubulina Spanosová, *Sentiment and Manifestation of Greekness in the Czech Republic* (nepublikovaná diplomová práce, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova v Praze), 2010.

52 Romana Vyvialová, *Řecká emigrace na Jesenicku*, (nepublikovaná diplomová práce, Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové), 2009.

53 Zuzana Hluchá, *Identita řecké menšiny a její transnacionální aktivity v ČR* (nepublikovaná diplomová práce, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze), 2010.

54 Viz přednáška *Repatriation of the political refugees that lived between 1949 and 1990 in Czechoslovakia* (rukopis v archivu autora).

československých stranických a represivních složek, kteří na komunitu řeckých emigrantů uvalili neustálý dozor.

Navazující třetí kapitola se zabývá sociálním vývojem v řadách emigrace a její postupnou integrací do československé společnosti během šedesátých let. Sleduje složitý proces budování nové identity, národnostní a jazykové složení emigrace, životní úroveň a pracovní zařazení emigrantů, jejich vzdělávací systém, proces vytváření vlastní inteligence a mezigenerační problémy. Současně se zabývá nejasnou otázkou právního postavení řecké politické emigrace v Československu a ožehavou otázkou repatriace.

Čtvrtá kapitola je věnována dodnes aktuální otázce Slavomakedonců, jejichž nepřehlédnutelná přítomnost v řadách řecké emigrace v Československu přinesla nové problémy jak jim samotným, tak jejich řeckým souputníkům. Pro lepší pochopení dějinných souvislostí se tato kapitola pokouší o retrospektivní sledování makedonské otázky v souvislosti s národnostní politikou KKE, Titovy Jugoslávie a občanskou válkou v Řecku.

Poslední kapitola uzavírá politický vývoj v Řecku ve druhé polovině šedesátých let s přihlédnutím k dopadu nastolení vojenské diktatury na život emigrantů a jejich naději na brzký návrat. Podrobně se zabývá otázkou druhého rozštěpení KKE, které vypuklo současně s událostmi pražského jara a bylo definitivně potvrzeno rozdílnými stanovisky dvou komunistických frakcí ohledně invaze sovětských tanků do Československa. V poslední části kapitoly jsou specifikovány dopady nového rozštěpení KKE na řecké emigranty. To spolu s následující „normalizací“ hluboce narušilo a poznamenalo jejich život v době emigrace i po jejich živelné repatriaci, která začala po pádu diktatury (1974) a dostala masové rozměry po vyhlášení všeobecné amnestie (1982) a po podepsání bilaterální československo-řecké dohody (1985) o uznání jejich odpracovaných let v době emigrace. Závěr dizertace hodnotí nová zjištění a zejména emigrantskou zkušenost s „reálným socialismem“.

Podle dosavadních poznatků lze bezpečně prohlásit, že bádání v oblasti komunity československých, respektive českých Řeků, v Čechách pokročila nej dál ve srovnání s ostatními zeměmi, které se rovněž řeckých emigrantů ujaly. Téma řeckých emigrantů v socialistických zemích zůstávalo až donedávna na pokraji badatelského zájmu i v samotném Řecku z důvodů objektivních (neznalost jazyků, historie a reálií zemí, kde byla rozptýlena řecká emigrace, nepřístupnost místních archivů až donedávna), ale i politických. Existence tolika Řeků ve vyhnanství (*yperoria*) totiž znamenala po několika desetiletích tabu nejen pro stranu vítězů (tj. řecké pravicové vlády až do roku 1981), ale paradoxně i pro stranu poražených (tj. řečtí komunisté) a představovala jistou přítěž

a anomálii, která bránila sílící společenské poptávce po nastolení národního smíření (*ethniki symfiliosi*). Absence příslušných studií o politické emigraci vůbec nekoresponduje s nebývalým zájmem, kterému se výzkum příčin a dopadů řecké občanské války těší. Veřejná diskuse o novém výkladu řecké občanské války začala v roce 2004, byla nazvána „dialog o historii“ (*dialogos ja tin istoria*) a pokračuje dodnes.⁵⁵ V duchu řeckých tradic je i tento „dialog“ nejspíše ještě dalším násilným střetem ve výkladu řeckých novodobých dějin. Charakterizují jej vzájemné výpady, které někdy spočívají v narušení akcí protivníků (křtů nových knih, přednášek či tiskových konferencí) za použití dosti neobvyklých prostředků jako jsou například výkřiky, zatarasení místností atd.⁵⁶ Na jednu stranu tyto střety vedou k tomu, že se občanská válka znovu stala aktuální otázkou a posílila se poptávka veřejnosti po nových knihách, novém výzkumu atd. Na druhou stranu však tato nadměrná politizace historického výzkumu vede často k tomu, že badatelé nejsou hodnoceni na základě svých výstupů, ale na základě domnělých politických podnětů či politických objednávek.

Zvláštní problém pro potřeby předkládané práce představuje neexistující norma pro přepis řeckých vlastních jmen a názvů do latinky. Pro tyto případy byla uplatněna následující pravidla: starořecká vlastní jména byla transliterována, tj. graficky jsou značeny původní řecké délky také nad a, i, y a u (např. Thúkydídés). Novořecká vlastní jména a názvy přepisujeme foneticky v souladu s dnešní výslovností nové řečtiny a volím systém přepisu zavedený ve *Slovníku řeckých spisovatelů*.⁵⁷ Zejména u zeměpisných názvů, které v češtině zdomácněly, pak rezignujeme na přepis fonetický a používáme jejich počeštěnou podobu nebo v češtině vžitě tvary transliterované (např. Athény, Soluň, Epir atd.).

55 Viz např. článek Nikose Maratzidise a Stathise Kalivase pod titulem „Nees tasis sti meleti tu emfyliau polemu“ (Nové tendence ve výzkumu občanské války), *Ta Nea*, 20. března 2004.

56 Např. v roce 1999 byl znemožněn projev Stéphanu Courtoise, spoluautora kontroverzní *Černé knihy komunismu*, na vědeckém sympoziu v Soluni, kdy byla mladými komunisty rovněž narušena tisková konference při příležitosti řeckého vydání výše uvedené publikace. V roce 2000 členové *Komunistické mládeže Řecka* demonstrovali před budovou řeckého Ministerstva tisku a požadovali zákaz vysílání šestidílného seriálu *Reportaz choris synora* (*Reportáže bez hranic*) novináře Steliose Kuloglu, přestože v Německu byl oceněn v mezinárodní soutěži o zachování evropského historického dědictví. Stejná organizace v roce 2009 vyzývala občany Řecka, aby bojkotovali film *Psychi vathia* (*Hluboká duše*) režiséra Pantelise Voulgarise, který se zabýval občanskou válkou.

57 Bořivoj Borecký a Růžena Dostálová et al. (eds.), *Slovník řeckých spisovatelů* (Praha: Leda, 2006), 582.

2. Řecká občanská válka a vznik řecké emigrace v Československu

Oficiální řecká historiografie chápe historii Řeků jako jednotný celek od antiky až po současnost.¹ Ale ani tento koncept „historické kontinuity“ nemůže přehlížet sváry, jež v průběhu staletí hluboce poznamenaly historický prostor Řeků a mj. způsobily velké vlny uprchlíků. Nezapomeňme, že Thúkydídés, „druhý otec“ historie, se zabýval především zdokumentováním třicetileté peloponéské války, která předznamenala konec „zlatého věku“ a zapříčinila úpadek dvou nejdůležitějších řeckých městských států, Athén a Sparty. Tato válka připravila vhodné podmínky pro následnou hegemonii Filipa Makedonského. V době legendárního tažení Alexandra Velikého až do Indie se demograficky přeplněné Řecko vyprázdnilo. Alexandra následovaly stovky řeckých vzdělavců, řemeslníků (ale též tisíce dalších dobrodruhů), kteří po celé Asii rozšiřovali řeckou kulturu a řecký jazyk, jenž se stal „angličtinou“ své doby. Po smrti Alexandra následovaly války epigonů a rozdrobení jeho obrovské říše. V roce 146 před naším letopočtem pak Římané zabrali již vyčerpané Řecko.² Ve čtvrtém století našeho letopočtu proběhlo rozdělení římské říše na východní (Byzanc) a západní. Období rozkvětu obrovské byzantské říše ukončily dlouhodobé občanské střety mezi ikonomachy a ikonoduly (obrazoborci a jejich protivníky) a následné teologické spory mezi tzv. zéloty (horlivci, zastánci hésychasmu), barlaamisty (racionalisty) a palamisty (mystiky). Pád samotné byzantské říše a již oslabeného Cařihradu byl do velké míry také důsledkem sporu mezi enotiky (zastánci slou-

1 Zakladatelem novodobé řecké historiografie je Konstantinos Paparrigopoulos, který v sedmdesátých letech 19. století zveřejnil své rozsáhlé osmisvazkové *Dějiny řeckého národa* (*Istoria tu Elliniku Ethnos*). Toto dílo vycházelo z obranného postoje, neboť mělo být odpovědí na starší monografii rakouského profesora Jakoba Philippa Fallmerayera *O původu dnešních Řeků* z roku 1835, ve které tento historik prosazoval názor, že novodobí Řekové mají pramálo společného s těmi antickými. Původ současných Řeků kladl nejspíš k Albáncům a jižním Slovanům. Viz Jakob Philipp Fallmerayer, *Welchen Einfluß hatte die Besetzung Griechenlands durch die Slawen auf das Schicksal der Stadt Athen und der Landschaft Attika? Oder nähere Begründung der im ersten Bande der Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters aufgestellten Lehre über die Entstehung der heutigen Griechen* (Stuttgart/Tübingen: Gotta), 1835. V řeckém překladu Kostase Romanose, *Peri tis katagojis ton simerinon Ellinon* (*O původu dnešních Řeků*) (Athény: Nefeli, 1984). Srov. Anne-Marie Thiesse, *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*, přel. P. Doležalová (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007), 74–81. Z řecké literatury viz Rena Stavridi-Patrikiu, *I fovi enos eona* (*Strach jednoho století*) (Athény: Metechmio, 2007), 25–59; Konstantinos Svolopoulos, *I jenesi tis istorias tu neu Ellinismu* (*Zrození dějin novodobých Řeků*) (Athény: Estia, 2006), 7–56; Jorgos Karambelias, *1204 – I diamorfosi tu neoteru Ellinismu* (*1204 – Formování novodobého řeckví*) (Athény: Enallaktikes Ekdosis, 2007), 95–198.

2 Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem* (Praha: Academia, 1995).

čení pravoslavné a katolické církve) a anthenotiky, kteří prohlašovali, že „raději uvidí v Konstantinopoli turecký turban než papežskou tiáru“.³

Ale i vize národního osvobození Řeků, produkt evropského romantismu a velké francouzské revoluce, nebyla jednotná. Řecký obrozenec Rigas Ferreos hlásal přerod Osmanské říše v mnohonárodnostní republiku, kde měly hlavní roli sehrát řecký jazyk a řecká civilizace. Carský ministr zahraničních věcí na začátku 19. století, Ioannis Kapodistrias, spojoval nezávislost Řecka s ruskými velmocenskými plány. Jinak si představovali svou národní emancipaci ostrované, jinak horalové a jinak Řekové z početné diaspory. Ihned po prvních vítězstvích národně-osvobozenécké revoluce v roce 1821, která vedla k dočasnému osvobození Peloponésu, propuklo několik občanských střetů mezi revoltujícími Řeky, jichž se zúčastnili všichni hlavní aktéři této revoluce. Po vylodění egyptských vojsk Ibrahima Paši na Peloponésu (1825) vše ukazovalo na to, že s revolucí Řeků bude brzy konec. Avšak kvůli obavám britských bankéřů o osud půjček, které mezitím poskytli revoltujícím Řekům, a také kvůli vzájemné nedůvěře mezi třemi evropskými velmocemi, tj. Anglií, Francií a Ruskem, ohledně budoucnosti Osmanské říše a vlivu ve východním Středomoří došlo v říjnu roku 1827 k námořní bitvě u peloponéského Navarina, kde společná evropská flotila rozprášila sultánovo námořnictvo.

Politická scéna čerstvě osvobozeného Řecka se rozdělila podle toho, ke které velmoci inklinovali nejdůležitější politici. Největšími politickými formacemi až do osmdesátých let 19. století zůstávaly „anglická“, „francouzská“ a „ruská“ strana, ačkoliv první panovník Řecka byl Otto z bavorského rodu Wittelsbachů. Král Otto hledal východisko z neutěšené situace nového státu v expanzi hranic směrem na sever a hlavně směrem na východ tak, že usiloval o připojení rozsáhlých oblastí obývaných především řeckým obyvatelstvem. Ačkoliv Řekové novým povstáním vypověděli v roce 1863 Ottu ze své vlasti, tato Velká myšlenka (*Megali Idea*), tj. sjednocení všech Řeků ve společném státě, se stala novou národní ideologií a hnací silou téměř všech Řeků až do dvacátých let 20. století, kdy skončila tragickým způsobem: nuceným vystěhováním statisíců Řeků z Malé Asie a z dalších oblastí, ve kterých byli usazeni po staletí. V roce 1923 byla podepsána mezi Řeckem a Tureckem tzv. laussanská smlouva, která podle náboženského, nikoliv národnostního či jazykového, klíče nařizovala vystěhování půl milionu muslimů z Řecka do Turecka. A naopak, téměř milion a půl křesťanů z Malé Asie, z oblasti Černého moře a z Anatolie bylo nuceno se vystěhovat do Řecka. Jinými slovy, jednalo se o do té doby největší

3 Růžena Dostálová, *Byzantská vzdělanost* (Praha: Vyšehrad, 2003), 54–60; Bohumila Zástěrová a kol., *Dějiny Byzance* (Praha: Academia, 1995), 318–337.

etnickou čistku v historii. Touto nucenou výměnou obyvatelstva se radikálně změnila podstata řecké společnosti, která ztratila svůj multikulturní charakter ve prospěch budování etnicky homogenního a jednolitého státu.

S příchodem emigrantů (*prosfyjes*) se v Řecku vytvořila velká města a na jejich periferiích se poprvé objevily velké skupiny chudého obyvatelstva, z nichž čerpala své stoupence nově vzniklá Komunistická strana Řecka (*Kommunistiko Komma Elladas – KKE*).⁴ Tato strana byla založena v roce 1918 jako Socialistická dělnická strana Řecka (*Sosialistiko Ergatiko Komma Elladas – SEKE*) způsobem, který bychom v přírodních vědách nazvali partenogenezí, protože řečtí marxisté nikdy nebyli součástí nějakého výraznějšího sociálnědemokratického seskupení. Tato skutečnost měla – na rozdíl od velkých komunistických stran západní Evropy včetně Československa – nepříznivé dopady na vytvoření politické kultury této strany včetně jejího přístupu k masám, jejího vlivu na ně atd. Dalo by se očekávat, že tato strana by mohla být příznivě přijata od statisíců maloasijských uprchlíků, avšak opak byl pravdou. Hlavním důvodem značné izolace řeckých komunistů od lidových mas v meziválečném období bylo kromě absence širokých vrstev proletariátu nejspíše ambivalentní stanovisko komunistů vůči zbývajícím národnostním menšinám v Řecku, zejména vůči slovanskému obyvatelstvu řecké Makedonie. Slabí a od svého vzniku nejistí řečtí komunisté se velice rychle dostali pod patronaci Komunistické internacionály a zejména pod záštitu Balkánské komunistické federace, kde hlavní roli hrála Bulharská KS. V meziválečném období KKE byla centrálou Kominterny považována za orientální stranu druhotného významu a žádný z jejích kádrů se nestal známým ani v Řecku, natož ve zbytku Evropy. KKE se téměř od první chvíle svého vzniku dostala do ilegality, takže asi jedinými dovednostmi, které dokázala vypěstovat mezi členskou základnou a kádry, byly konspirativní metody ilegální práce, bdělost a slepá důvěra ke správnosti linie stranického vedení – hlavně linie Kominterny. Tyto dovednosti se později ukázaly jako velice užitečné, obzvlášť v době německé okupace.

Vliv KKE v krátkém období první demokracie (1929–1933) zůstal nepatrný. Jistý obrat v politice strany byl zaznamenán po příchodu nového vůdce z Moskvy: jednalo se o mladého a energického Nikose Zachariadise, který byl po absolvování moskevského stranického semináře poslán do Řecka, aby provedl „bolševizaci“ strany.⁵ Řečtí komunisté zaznamenali první výrazněj-

4 O raných dějinách KKE viz Pavlos Nefeludis, *Stis pijes tis kakodemonias. Ta vathytera etia tis diaspasis tu KKE, 1918–1968* (*K pramenům nepřízně. Hlubší příčiny rozkolu KSŘ, 1918–1968*) (Athény: Gutenberg, 1974), 18–120.

5 O osobnosti Zachariadise a o kultu osobnosti v rámci KKE viz Pavlos Nefeludis, *Stis pijes tis kakodemonias...*, 106–115.

ší volební úspěch v červnu 1935, kdy při absenci liberálů ve volbách získali 9,59 % hlasů. Několik měsíců poté bylo heslo o „jednotné a nezávislé Makedonii“ nahrazeno novou tezí o uznání „národní a politické rovnoprávnosti všech národnostních menšin, které žijí v Řecku“. Tato změna byla přijata přes odpor Kominterny a byla asi jedinou nezávislou politickou iniciativou ze strany KKE v její historii. Na 6. sjezdu KKE, který se sešel v prosinci 1935, byla vzhledem k následujícímu vývoji přijata dvě důležitá rozhodnutí: jednak došlo ke schválení linie Kominterny o vytvoření jednotné fronty všech antifašistických sil, jednak byla poprvé ustanovena funkce generálního tajemníka strany, kterou dle návrhu Kominterny obsadil Nikos Zachariadis. Ten tuto funkci zastával až do roku 1956, kdy byl odvolán a následně vyloučen z řad KKE na základě návrhu příslušné „komise šesti bratrských stran“.

V březnu 1935 vypukl v Řecku pod taktovkou republikánského generála Nikose Plastirase vojenský puč, který skončil nezdarem. Důsledkem toho odešel Eleftherios Venizelos, otec meziválečné řecké republiky, do Francie, kde o rok později zemřel. Řecko se po tomto puči dostalo pod vliv rojalistických a ultrapravicových skupin. V plebiscitu o státním zřízení Řecka, který se konal v listopadu 1935, hlasovalo pro návrat krále více občanů, než bylo zapsáno ve volebních listech. Přes zjevné zmanipulování volebního výsledku král Jiří II., syn bývalého krále Konstantina, neváhal a slavnostně se vrátil do Řecka. V lednu 1936 byly zorganizovány nové volby, které podaly věrohodný obraz politických preferencí řecké veřejnosti: v třisetčlenném řeckém parlamentu získaly pravice strany 143 mandátů, venizelističtí liberálové 141 mandátů a komunisté 15 mandátů. Vznikl parlamentní pat, při kterém se obě nejsilnější formace přetahovaly o získání podpory komunistů. V této chvíli převzal iniciativu král, jenž po krvavém potlačení masové demonstrace v Soluni v květnu 1936 rozpustil parlament a jmenoval premiérem generála Ioannise Metaxase, který dříve vedl malou rojalistickou krajně pravicovou Stranu svobodomyslných (*Komma ton Eleftherofronon*). Výběr Metaxase lze vysvětlit královským kalkulem, že tento zdánlivě – jak se později ukázalo – slabý politik bude králi po vůli a neohroží jeho postavení. 4. srpna, den před vypuknutím generální stávkou, vyhlásil generál Metaxas s plnou podporou krále Jiřího diktaturu. Tento králův postoj stejně jako akceptování zfalšovaného výsledku listopadového plebiscitu poznamenaly negativně stanovisko řecké veřejnosti k jeho osobě, ale i k monarchii jako takové.⁶

6 K povaze Metaxasovy diktatury viz Pavel Hradečný a kol., *Dějiny Řecka* (Praha: Lidové noviny, 1998), 384–401; Panajotis J. Vatikiotis, *Mia politiki viografia tu Ioanni Metaxa. Filolaiki Apolytarchia stin Ellada 1936–1941 (Politická biografie Ioannise Metaxase. Lidumilný despotismus v Řecku)* (Athény: Ekdotiko, 2005), 50–66 nebo v angl. překladu Panajotis J. Vatikiotis, *Popular Autocracy in Greece, 1936–41: A Political Biography of General Ioannis Metaxas* (Londýn: Routledge, 1998), 39–48.

Diktátorský „režim 4. srpna“ bývá často označován jako „monarcho-fašistický“. Toto označení preferují především levicoví historikové a politici. I když tento režim vykazoval některé vnější fašizující rysy, pozornější pohled odhalí absenci základních znaků fašismu, např. neexistovala žádná všemocná fašistická strana, nebyly prosazovány expanzivní záměry na úkor sousedních států ani žádná antisemitská opatření. Absenci fašistické strany se snažil Metaxas, který se také nechal nazývat Vůdcem (*Archigos*), nahradit činností Národní organizace mládeže (*Ethniki organosis neoleas – EON*) a do jejího čela postavil svou dceru Lulu. Ideologickým pilířem diktatury se stala tzv. „třetí řecká civilizace“, která se odvolávala na kulturní dědictví antického Řecka (zejména Sparty) a byzantské říše a směřovala k obraně národního státu, ortodoxní církve, krále a samotného Vůdce. „Režim 4. srpna“ se paradoxně zachoval velmi vlídně k řeckým Židům,⁷ uplatnil však velmi tvrdou politiku vůči příslušníkům ostatních národnostních menšin, zejména vůči Slavomakedoncům a muslimským Albáncům (Camům).⁸ Diktátorský režim se zachoval velmi krutě také k členům i stoupencům KKE. Stovky z nich byly uvězněny nebo deportovány na pusté řecké ostrůvky. V těchto podmínkách vypěstovalo jádro vedení KKE mezi stovkami vězněných komunistů specifickou politickou kulturu, která lpěla na neomezené oddanosti vůči Sovětskému svazu, Stalinovi a řeckému Vůdci, jak se od svých stoupenců nechal nazývat i Nikos Zachariadis. Těch málo komunistů, kteří zůstali na svobodě, pokračovalo v činnosti v hluboké ilegalitě, kde se nadále mohli zdokonalovat v umění konspirativní práce. Avšak i mezi nimi zavládl chaos a vzájemné podezření poté, co se Konstantinu Maniadakisovi, vynalézavému ministrovi veřejného pořádku a nepochybně nejschopnějšímu Metaxasovu spolupracovníkovi, podařilo nasadit své lidi do jejich vedení. Navíc Maniadakis pomocí psychického nátlaku a nelidského mučení nutil stovky komunistů, aby veřejně podepsali tzv. kajícíná prohlášení (*dilosí metanias*), která byla následně publikována v tisku, čtena na veřejných shromážděních, v kostelech atd.⁹ Podepsání takového prohlášení bylo odsouzeno i v řadách sa-

7 Pavel Hradečný, „Holocaust řeckých židů za druhé světové války“. In: Miloš Pojar (ed.), *Stín Šoa nad Evropou* (Praha: Židovské museum, 2001), 155–176; Photini Constantopoulou a Thános Veremis, *Documents on the History of the Greek Jews: Records from the Historical Archives of the Ministry of Foreign Affairs* (Athény: Kastaniotis Editions, 1999).

8 Jorgos Margaritis, *Anepithymiti sympatriotes. Stichia ja tin katastrofi ton mioniton tis Elladas* (*Nechtění krajané. Údaje o katastrofě menšin v Řecku*) (Athény: Vivliorama, 2005).

9 Tato ponižující metoda, kterou jako první praktikoval Maniadakis, se stala v poválečném a pozdě poválečném období jedním z hlavních nástrojů pravicových vlád k pokoření jejich politických protivníků, většinou stoupenců levice. Jak uvidíme, stejná *kajícíná prohlášení* neboli veřejná zřeknutí se svých idejí a svých levicových souputníků požadovali později po řeckých emigrantech i řeční velvyslanci v zemích střední a východní Evropy, aby jim dovolili návštěvu vlasti nebo návrat do ní.

motných komunistů jakožto důkaz slabosti a nepřipustného „zlomení“ dotyčného soudruha. V době následné německé okupace a emigrace do socialistických zemí byly tisíce řeckých komunistů posuzovány právě podle toho, zda podepsali či nepodepsali „prohlášení“ v době Metaxasovy diktatury.

2.1 Protifašistický odboj a zrod občanské války

28. říjen 1940 byl dnem, kdy bylo Řecko vtaženo do nové války, která v jeho případě měla obzvlášť dlouhé trvání, mnoho podob a skončila teprve v roce 1949. Tento den je současně považován za velmi vzácný v novodobé historii země, za jeden z mála okamžiků, kdy se všichni Řekové rozhodli vzdorovat italské agresi. Kupodivu to byl právě ultrapravicový a germanofilský diktátor Ioannis Metaxas, který se vyslovil proti ultimátu, jež mu ve tři hodiny ráno přišel předložit italský velvyslanec v Athénách Emanuele Grazzi. Tento den zůstal v řeckých dějinách jako Den „Ne“ (*Imera tu „Ochi“*) a je oslavován dodnes. Je pravda, že Řekové se v následujících letech budou přít, zda „ne“ bylo vysloveno Metaxasem, nebo lidem.¹⁰ Každopádně však toto „ne“ bylo v daném okamžiku vysloveno všemi Řeky. Do války proti Italům se zapojili i komunisté. Nikos Zachariadis vyzval v tajném dopise z vězení své stoupence, aby se zapojili do války proti fašismu pod vedením Metaxase. Policie tento dopis získala, a jelikož Maniakis usoudil, že v daném okamžiku vyhovuje národním záměrům, nechal ho zveřejnit v denním tisku. Původní Zachariadisovo stanovisko vycházelo z dřívějších instrukcí Kominterny. Když se v průběhu listopadu 1940 dozvěděl o existenci paktu Ribbentrop-Molotov a o obsahu novější strategické instrukce Kominterny ze září 1939, rychle změnil názor a v následujících dvou dopisech vyzval své stoupence, aby se distancovali „od války dvou znepřátelených imperialistických táborů“ a od „expanzivních tendencí řecké buržoazie“. Metaxasova policie zadržela i tyto dva dopisy, a protože jejich obsah nevyhovoval záměrům režimu, nezveřejnila je. Tímto krokem Metaxas paradoxně napomohl řeckým komunistům zachovat si vlastenickou prestiž a zabránil jejich diskreditaci v očích řecké veřejnosti.

Jednotní Řekové kladli houževnatý odpor proti italským agresorům a díky nástrahám horského masivu Pindos u řecko-albánských hranic dokázali nejdříve zastavit jejich pronikání do řeckého vnitrozemí, a poté přešli do mohutné protiofenzivy.¹¹ Italové byli potupně přinuceni ustoupit až do nitra Albánie

10 Pavel Hradečný et al., *Dějiny Řecka* (Praha: Lidové noviny, 1998), 420–426.

11 K řecko-italské válce viz Mark Dragoumis, *Greece at War 1940–1945* (Athény: Ethniki, Historical Archives, 1995), 23–54; Hellenic Army General Staff (ed.), *An Abridged History of the*

a řecké vojsko triumfálně vstoupilo do oblastí severního Epiru, obývaných odjakživa řeckým obyvatelstvem. Řecko tímto způsobem získalo sympatie mezinárodní veřejnosti, jelikož vedle Anglie bylo jedinou evropskou zemí, která s nebyvalým hrdinstvím bojovala proti italské přesile. Z těchto válečných úspěchů a zkušeností z vedení války budou Řekové dlouho čerpat i v dalším protifašistickém odboji. Tento řecký protiútok však prakticky zastavil německý útok proti Řecku, který začal 6. dubna 1941 a byl veden přes Bulharsko a Jugoslávii. Řecká armáda se i přes anglickou podporu nedokázala bránit ve dvou frontách, a tak bylo Řecko během dubna obsazeno. Řecko se od 1. června ocitlo pod kontrolou třech mocností Osy, tzn. Německa, Itálie a Bulharska.¹² V den, kdy na Krétě odeznívaly poslední výstřely řecko-německé války, se v Athénách, zejména na Akropoli, odehrávala symbolická akce, která je považována za začátek odboje nejen v Řecku, ale i v celé okupované Evropě. Dva studenti, Manolis Glezos a Apostolos Siantas, vystoupili tajně na Akropoli a strhli německou vlajku s hákovým křížem.

V prvních dnech okupace předaly řecké bezpečnostní orgány Němcům dle rozkazu prchajícího Maniadakise uvězněné komunisty a osobně Zachariadise, který byl následně převezen do koncentračního tábora Dachau. Několika desítkám deportovaných komunistů se však v prvních chaotických dnech podařilo uprchnout do Athén a do dalších měst. Navíc se dostala na svobodu asi třicítka vysoce postavených kádrů KKE, většinou slavofonních vězňů z věznice Akro-nafplie, a to po intervenci bulharského velvyslanectví v Athénách, které je považovalo za Bulhary. Tyto skupiny osvobozených nebo uprchlých komunistů začaly obnovovat síť ilegálních organizací KKE a současně položily základy pro vytvoření lidové protifašistické fronty. Ve spolupráci s některými menšími levicovými organizacemi (Socialistická strana Řecka – SKE, Rolnická strana Řecka – AKE, Svaz lidové strany – ELK) oznámily v září 1941 založení Národně-osvobozené fronty (*Ethniko Apeleftherotiko Metopo – EAM*), která byla po celou dobu okupace nejdůležitější odbojovou organizací.¹³ Ke konci oku-

Greek-Italian and Greek-German War (Athény: Hellenic Army General Staff, Army History Directorate, 1997); John Louis Hondros, *Occupation and resistance: the Greek agony, 1941–44* (New York: Pella Publishing Company, 1983), 51–62.

12 O trojí okupaci Řecka viz Pavel Hradečný a kol., *Dějiny Řecka...*, 424–447; Miroslav Tejchman, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945* (Praha: Karolinum, 2008), 304–314 a 472–481; Kateřina Králová, „Řecko a Třetí říše“, *Slovanský přehled* 3 (2007): 339–358; Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece* (Yale: Yale Nota Bene, 2001); Hagen Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte 1941–1944 (Okkupation – Resistance – Kollaboration)* (Frankfurt am Main: Lang, 1986).

13 O řeckém odboji viz Pavel Hradečný a kol., *Dějiny Řecka...*, 434–447; Miroslav Tejchman, *Balkán ve válce a v revoluci...*, 411–426 a 472–481. John Louis Hondros, *Occupation and resistance: the Greek agony, 1941–44* (New York: Pella Publishing Company, 1983).

pace tato organizace sdružovala přibližně milion a půl členů. Nejdůležitější složkou Národně-osvobozené fronty (EAM) byly její ozbrojené skupiny, které se v řeckých horách začaly vytvářet již od začátku roku 1942. Zanedlouho začali do řad partyzánské Národně-lidové osvobozené armády (*Ethnikos Laikos Apeleftherotikos Stratos – ELAS*) vstupovat nejen komunisté, ale také republikánští důstojníci, a tato se tak stala obávaným protivníkem okupačních sil. ELAS si zvolila bolševický systém trojitého vedení, kdy ve všech jejích složkách působil vojenský velitel, kapitán a politický emisar fronty EAM. Nejvyšší vedení ELAS tvořili kapitán Aris Veluchiotis, nejvyšším velitelem byl plukovník Stefanos Sarafis, bývalý republikánský důstojník, zatímco emisarem z fronty EAM byl Andreas Tzimas (Samariniotis), který po roce 1949 žil jako emigrant v Československu. V průběhu roku 1943 se armádě ELAS podařilo vytvořit v horských oblastech pevninského Řecka souvislé pásmo osvobozeného území, kam patřily stovky vesnic a několik menších provinčních měst. V těchto oblastech vznikla na popud prokomunistické fronty EAM tzv. lidová samospráva, lidové soudy a jiné složky veřejného života. Vytvořilo se tzv. Svobodné Řecko (*Eleftheri Ellada*) a v dubnu 1944 se konaly volby, poprvé i s účastí žen, do Národní rady (*Ethniko Symvulio*), která měla plnit úlohu prozatímního parlamentu až do definitivního osvobození Řecka. Z řad tohoto orgánu vzešla tzv. horská vláda (*kyvernisi tu vunu*) neboli Politický výbor národního osvobození – PEEA. Tímto krokem prokomunistická fronta EAM upevnila svou moc v Řecku, zatímco exilová královská vláda neměla v okupované vlasti téměř žádný vliv. Navíc vznikla ve složkách exilové řecké armády, která existovala na Středním východě, rozsáhlá vzpoura podporovaná levicovými vojáky, kteří požadovali odchod ultrapravicových důstojníků a okamžité zapojení do války. Toto povstání vedlo k demisi tehdejšího premiéra Emanuila Tsuderose, jež nahradil Georgios Papandreu, a následně k tvrdému potlačení vzpoury pomocí anglických tanků.¹⁴

V horských oblastech Řecka měla prokomunistická fronta EAM sice převahu, nebyla však jediná, kdo vyvíjel činnost proti okupantům. Mezi nejvýznamnější konkurenty EAM a ELAS patřila Národní republikánská řecká liga (*Ethnikos Dimokratikos Ellinikos Syndesmos – EDES*), která vznikla též v roce 1941 na popud republikánského generála Nikose Plastirase, pobývajícího od roku 1935 ve Francii. Vojenské křídlo EDES, které čítalo asi 5 000

14 Hlavní strůjci vzpoury byli postaveni před válečný soud, více než deset tisíc levicových a republikánských vojáků bylo odzbrojeno a následně uvězněno v koncentračních táborech v Súdánu. Ze zbylých rojalistických důstojníků a vojáků byla vytvořena nová loajální brigáda, která byla nasazena do italské fronty. Později představovala nejpevnější bod probritské vlády a krále Jiřího. Pavel Hradečný, *Dějiny Řecka...*, 443. Viz také Hagen Fleischer, „The ‚Anomalies‘ in the Greek Middle East Forces, 1941–1944“ *Journal of the Hellenic Diaspora* 5.3 (1978): 5–36.

ozbrojenců, vedl v hornatém terénu západního Řecka (Epir) republikánský plukovník Napoleon Zervas. EDES razila socialistický program a zpočátku se stavěla proti návratu monarchistického zřízení do osvobozeného Řecka. Do jejich řad směřovala hlavní vojenská pomoc Anglie, která od roku 1942 začala posílat do okupovaných oblastí několik desítek svých důstojníků (*Special operation executive – SOE*) pro diverzní operace ve spolupráci s partyzánskými oddíly.¹⁵ Nejdůležitější operace britských sabotérů v součinnosti s oddíly jak ELAS, tak EDES se odehrála 25. listopadu 1942, kdy byl zničen železniční most Gorgopotamos. Byla to však první a zároveň poslední společná akce těchto dvou ozbrojených organizací.

Když 3. září 1943 kapitulovala fašistická Itálie a její okupační zóna přešla pod kontrolu Německa, bylo všem aktérům jasné, že válka spěje ke konci, a proto se snažili zajistit si co nejlepší výchozí pozici pro poválečné rozdělení rolí. Britský premiér Winston Churchill přitvrdil svůj postoj k prokomunistické armádě a královské exilové vládě dal najevo svoji ochotu zlomit vliv a moc řeckých komunistů. Konfrontační tendence se prosadily i ve vedení KKE, kde převážil radikální přístup kapitána Arise Veluchiotise nad umírněnou taktikou Georgiose Siantose, který dočasně vedl řeckou komunistickou stranu. Partyzáni ELAS začali bojovat proti okupantům a jejich spolupracovníkům, ale také proti ostatním probritským republikánským formacím.¹⁶ ELAS jako první odzbrojila malou partyzánskou skupinu Národního hnutí společenského osvobození (*Ethniko Kinima Kinonikis Apeleftherosis – EKKa*), která vyvíjela činnost kolem hory Parnas, a jeden z partyzánů „omylem“ zabil jejího vůdce Dimitriose Psarrose. Od října 1943 do února 1944 se v západním Řecku rozhořely ozbrojené střety mezi partyzány ELAS a EDES. Ti v téže době bojovali zároveň proti německým vojskům, která využila tyto spory, aby získala zpět některé oblasti. Zároveň nacistické vedení vytvořilo kolaborantské Bezpečnostní prapory (*Tagmata Asfalias*) a pod záminkou boje proti komunismu a „slovanskému nebezpečí“ získalo na svou stranu především v severním Řecku některé nacionalistické organizace včetně některých příslušníků organizace EDES. Němci organizovali také domobranu z řad menšinového obyvatelstva Řecka, tzn. z albánských Camů a ze Slavomakedonců, které označovali jako Bulharomakedonce. Tyto oddíly započaly novou vlnu násilí mezi ozbrojenými formacemi většinového a menšinového

15 K činnosti SOE a vůbec k britské politice v okupovaném Řecku viz David J. Wallace, *Vřetání politiky ke antistasiaké kinimatu stin Ellada (Britská politika a odbojové hnutí v Řecku)*, přel. Petros Makris-Staikos (Athény: Okeanida, 2009); Andre Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece, 1940–44* (New York: Pella Publishing Company, 1992).

16 Stathis Kalyvas, „Red Terror: Leftist Violence during the Occupation“. In: Mark Mazower (ed.), *After the War Was Over...*, 142–183.

obyvatelstva a vytvořily vhodnou půdu pro poválečné „definitivní vypořádání“, které pro příslušníky těchto dvou menšinových skupin skončilo tragicky.

Po intervenci Britů, ale i z důvodu zjevné neochoty Sovětského svazu podpořit mocenské ambice řeckých komunistů uprostřed probíhající války, byla podepsána v únoru 1944 dohoda mezi ELAS a EDES, podle které se obě formace zavázaly zaměřit své síly proti okupantům a podřídít se britskému spojeneckému velitelství. Rovněž slíbily, že budou podporovat budoucí vylodovací operace spojeneckých sil na řeckém území. Delegace prokomunistické fronty EAM se zúčastnila prvního společného jednání všech odbojových organizací, které proběhlo v květnu 1944 v libanonském Bejrútu pod taktovkou exilového premiéra Georgia Papandrea. Ten podrobil tvrdé kritice EAM a obvinil tuto formaci ze snahy monopolizovat odboj a nastolit teror ve „Svobodném Řecku“. Delegace EAM, aby předešla případnému nařčení z bojkotování těchto jednání, podepsala nakonec tzv. Libanonskou dohodu, přestože její obsah zněl v její neprospěch a přestože EAM fakticky v Řecku neměla sobě rovnou konkurenci. Po návratu do vlasti byla delegace vedoucích činitelů EAM podrobena tvrdé kritice ze strany radikálních kádřů KKE a vojenských partyzánských velitelů. Aby odvrátili negativní dopad libanonské smlouvy, obrátili se řečtí komunisté s žádostí o radu do Moskvy a začali více počítat s politickou i vojenskou podporou jugoslávského předáka Josipa Broze Tita. V červenci 1944 doporučil řeckým komunistům sovětský podplukovník Grigorij Popov, který dorazil do Svobodného Řecka (*Eleftheri Ellada*), návrat k umírněné linii. Proto dali komunisté jako poslední svůj souhlas k účasti ve vládě „národní jednoty“, kterou mezitím navrhl premiér Papandreu. V novém patnáctičlenném kabinetu získala fronta EAM celkem pět křesel, z čehož komunisté pouze dvě: ministerstvo zemědělství pod vedením Jannise Zevgose a ministerstvo práce pod vedením Militiadise Porfyrogenise, pozdějšího vedoucího řecké emigrace v Československu. V září 1944 proběhla nová konference odbojových formací a vlády „národní jednoty“ v italské Casertě, kde se představitelé EAM a EDES dohodli podřídít velení britského generála Ronalda Scobieho, jehož oddíly měly v následujících týdnech převzít kontrolu nad Řeckem. Současně s osvobozením Řecka od hitlerovských vojsk byla uzavřena v Moskvě mezi Stalinem a Churchilllem tzv. procentová dohoda, která, ač ústní a neformální, rozdělila Evropu na dva tábory.¹⁷ Při tomto rozdělení Řecko připadlo britským zájmům výměnou za potvrzení sovětské hegemonie v jiných zemích jihovýchodní a střední Evropy. Ovšem o obsahu této dohody nebyli ostatní aktéři nijak informováni.

¹⁷ Michael Weithmann, *Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem...* 336–338; Pavel Hradečný, *Dějiny Řecka...*, 452–453.

Ve druhé polovině října 1944 dorazila do Athén vláda „národní jednoty“ a nepočetné britské vojenské jednotky pod vedením generála Scobieho. Mezitím se na Peloponésu a v Athénách rozhořely první střety mezi oddíly ELAS a příslušníky kolaborantských Bezpečnostních praporů a dalších nacionalistických skupin. Přitom se znovu otevřela fronta mezi skupinami ELAS a EDES v západním Řecku. Za těchto podmínek začali generál Scobie a premiér Papandreu tlačit na představitele EAM, aby rozpustili partyzánskou armádu ELAS a aby odevzdali zbraně. Levice namítala, že demobilizační plán by se měl vztahovat také na exilové rojalistické útvary, a navrhovala vytvoření nové národní armády za účasti důstojníků z řad armády ELAS. Generál Scobie však jednal podle instrukce Winstona Churchilla, který jasně vzkázal, že Británie již zaplatila „za svobodu jednání v Řecku příslušnou cenu“ a že by neměli váhat s nasazením britských jednotek. Proto určil 10. prosinec jako nejzazší termín pro bezpodmínečné rozpuštění oddílů ELAS.¹⁸ Levicová fronta EAM reagovala na toto rozhodnutí odchodem svých ministrů z vlády „národní jednoty“ a svoláním protestní demonstrace v Athénách na 3. prosinec 1944. Tato demonstrace se stala událostí krvavých střetů mezi demonstranty a oddíly policie a četnictva, které rozpoutaly obrovskou vlnu násilí a nových střetů, jichž se zúčastnily s nebývalou krutostí také britské oddíly. Tyto tzv. Prosincové události (*Dekemvriana*)¹⁹ trvaly 33 dní, odehrály se hlavně v Athénách a skončily vojenskou porážkou špatně vyzbrojené levicové armády ELAS. 12. února 1945 byla v lázeňském městečku Varkiza podepsána mírová dohoda, tzv. Varkizská smlouva, v níž se levicová fronta EAM zavázala k rozpuštění partyzánské armády, k odevzdání zbraní a k propuštění asi 15 000 rukojmí. Britské vedení a nová vláda generála Plastirase, který vystřídal v premiérském křesle designovaného Papandrea, vyhlásily amnestii za politické zločiny spáchané v době války a slíbily očištění státního aparátu od kolaborantů. Zavázaly se také k uskutečnění plebiscitu o státním zřízení a k organizaci svobodných a nezaujatých parlamentních voleb. Dekemvriana jsou považována za druhé kolo občanské války, která začala uprostřed okupace a s jistými přestávkami vyvrcholila ihned po osvobození země. Dodnes se historický výklad Prosincových událostí liší: jedna strana považuje „bitvu o Athény“ za úspěšné potlačení komunistického puče, druhá zase za nutnou obranu před snahou Britů a řecké pravice eliminovat vliv levice v poválečném Řecku. KKE utrpěla po této porážce hluboký propad své autority a preferencí. Navíc řada jejích spojenců odešla z fronty EAM, protože

18 Pavel Hradečný, *Dějiny Řecka...*, 451–457.

19 Miroslav Tejchman, *Balkán ve válce a v revoluci...*, 613–624.

Obr. 1: Partyzána Demokratické armády Řecka (DSE).
„Svobodné Řecko“, 1948–1949.
Pamětní album rodiny Margari.

nesouhlasila s radikální a často násilnou taktikou komunistů vůči svým protivníkům.²⁰

Po odevzdání zbraní ze strany partyzánské armády ELAS začala hlavní roli v zemi hrát nikoliv vláda, která se zavázala k vyhlášení nezájatých voleb a plebiscitu o státním zřízení v nejbližším možném termínu, ale ultrapravicové antikomunistické skupiny, mnohdy s kolaborantskou minulostí, které získaly výrazné zastoupení v represivních složkách ustavených s podporou Britů. Tyto skupiny se staly státem ve státě, tzv. parakratos. Využily moment odzbrojování levice k rozpoutání násilné pomsty hlavně ve venkovských oblastech, a to jak proti stoupencům levice, tak i proti národnostním menšinám, zejména proti albánským Camům a Slovanům v západní Makedonii. Tato nová vlna násilí se označuje jako „bílý teror“ a jeho oběti se počítají na desítky tisíc mrtvých, uvězněných, umučených, znásilněných nebo nuceně vyhnaných. Podíl levice na této vlně násilí byl minimální a měl spíše obranný ráz. V květnu 1945 se z Dachau vrátil anglickým letadlem do Řecka staronový vůdce řeckých komunistů Nikos Zachariadis. Po svém příchodu vyloučil ze strany Arise Veluchiotise, někdejšího radikálního kapitána ELAS, který jako jeden z mála odmítl odevzdat zbraň. Veluchiotis s malou skupinou svých věrných byl následně pronásledován

20 Tyto praktiky aplikovaly jak jednotky ELAS, tak tajná ozbrojená formace komunistů OPLA (*Organizace pro ochranu lidových bojovníků*). Celkem ELAS a OPLA zabily během prosincových událostí stovky svých „buržoazních“ nebo trockistických protivníků a zajaly přibližně 15 000 rukojmí. Mnozí z těchto lidí následným útrapám podlehli. Stejnou taktiku však uplatnily ultrapravicové organizace a jejich britští spojenci, kteří internovali asi stejný počet levicových Řeků do koncentračních táborů severní Afriky. Pavel Hradečný, *Dějiny Řecka...*, 456–458.

ultrapracovnými skupinami a posléze spáchal sebevraždu. KKE však mezitím schovala malou část z výzbroje ELAS a několik stovek důstojníků této armády umístila se svolením Tita v jugoslávském utečeneckém táboře Buljkes. Zachariadis zpočátku prosadil mírotvornou a státotvornou politiku. Neváhal podpořit územní požadavky na severní Epir, které uplatnilo Řecko vůči Albánii, a též dočasně odsoudil činnost ozbrojených skupin Slavomakedonců, kteří od dubna 1945 vytvořili svou Národně-osvobozenickou frontu – NOF a pod heslem „sjednocení makedonského národa“ bojovali s podporou jugoslávské Makedonie za odtržení jejich oblastí z Řecka. Když Zachariadis v roce 1946 zjistil, že nepolevuje vlna „bílého teroru“ proti stoupencům levice, přišel s koncepcí tzv. dvojí strategie (*dipli stratijiki*). Podle ní měla ve městech pokračovat legální činnost komunistů a zpočátku počítala též s jejich účastí ve volbách, které měly proběhnout 31. března 1946, zatímco na venkově dal Zachariadis zelenou vytvoření prvních ozbrojených „skupin sebeobrany“, složených většinou z bývalých partyzánů ELAS. Několik dní před termínem voleb se KKE rozhodla tyto volby bojkotovat, navzdory opačnému doporučení Moskvy. Navíc v této kritické době odešel Zachariadis z Řecka a přicestoval do Československa, kde reprezentoval svou stranu na VIII. sjezdu KSČ (28.–31. 3. 1946). Mezitím se v Řecku v městečku Litochoro odehrál v noci 30. března na přímý příkaz Zachariadise první útok komunistických partyzánů proti tamější četnické stanici. Tato událost je dnes považována za oficiální začátek třetího kola občanské války neboli za druhou partyzánskou válku (*deftero andartiko*).²¹

Řecká občanská válka oficiálně skončila v srpnu 1949 definitivní porážkou komunistů. Její následky však zmítaly Řeckem až do osmdesátých let a její výklad dodnes vzbuzuje emoce nejen mezi laiky, ale i mezi historiky. Podle pravicové historiografie,²² která v Řecku převažovala až do osmdesátých let,

21 O příčinách a následcích občanské války viz již klasické souborné práce Johna O. Iatridise, *Greece in the 1940s: A Nation in Crisis* (Hannover – Londýn: University Press of New England, 1981); John O. Iatrides a Linda Wrigley (eds.), *Greece at the crossroads: the Civil War and its legacy* (University Park: Pennsylvania State University Press, 1995). Viz též monografii Davida Closeho, *The Origins of the Greek Civil War* (Londýn: Longman, 1995). Z řecky napsaných souborných prací viz Ioannis Murelos a Iakovos Michailidis (eds.), *O ellinikos emfyllos polemos: Mia apotimisi* (Řecká občanská válka: ohodnocení) (Athény: Ellinika grammata, 2007).

22 Pravicový pohled většinou uplatňovali vysoce postavení důstojníci řecké nebo americké armády, např. Dimitrios Zafiropulos, *O antisymmorikos agon 1945–1949* (Boj proti banditům) (Athény, 1956); Thrasyvulos Tsakalotos, *40 chronia stratiotis tis Ellados. Pos ekerdisame tus agones mas, 1940–1949* (40 let vojákem Řecka. Jak jsme vyhráli náš boj, 1940–1949) (Athény: Typografio Akropoleos, 1960). Z pohledu amerických autorů viz např. Edward Wainhouse, „Guerrilla War in Greece, 1946–1949. A case study“, *Military Review* 37 (1957): 17–25.

měla být tato „válka s bandity“ nebo s „bulharo-komunisty“ druhým pokusem Komunistické strany Řecka o získání moci v zemi s výraznou podporou Sovětského svazu a všech komunistických zemí na sever od Řecka – Titovy Jugoslávie, Dimitrovova Bulharska a Hodžovy Albánie. Levicová historiografie²³ zase tvrdí, že „boj proti monarcho-fašistům a angloamerickým okupantům“ měl být odpovědí na „bílý teror“, který rozpoutala pravice na úkor stoupenců levice.

Totální charakter války našel vyjádření v dobovém hesle „Všichni do války! Vše pro vítězství“, které v roce 1948 vytyčil komunistický vůdce Nikos Zachariadis. Poslední kolo občanské války bylo doslova bratrovražedné a zároveň nejkrvavější ze všech předešlých konfliktů 20. století snad pouze s výjimkou maloasijské katastrofy. Počet obětí obou táborů na bitevním poli přesáhl 50 000, zatímco celkový počet obětí tzv. „vedlejších efektů“ (popravy, politické vraždy, úmrtí v důsledku mučení atd.) se blíží ke 150 000.²⁴ Tato válka hluboce rozdělila společnost a poznamenala nenávratně každé město a každou obec. Každá řecká rodina má z této války svůj příběh. Řekové se rozdělili na „zrádce“ a na „národně smýšlející“. Z politického hlediska byla i tato občanská válka typickým příkladem extrémní polarizace společnosti.²⁵ Rozpoutáním této války byl prakticky odstraněn „střední prostor“, v podmínkách vzájemné nevraživosti ztratila na celá desetiletí smysl každá snaha o kompromis a vytratil se cit pro umírněnost.²⁶ Zavládla podjatost a nedůvěra. Tisíce stoupenců levice byly uvězněny až do poloviny 60. let v koncentračních táborech nebo deportovány na nejpustší ostrovy Řecka. Tím pádem se pojem „pokrok“ ztotožnil s levicí, zatímco pojem „zpátečnictví“ s pravicí. Občanská válka kromě jiného poznamenala Řecko též demograficky a urbanisticky. Stovky vesnic v horském vnitrozemí Řecka byly zpustošeny a skoro milion jejich obyvatel byl vládním vojskem donucen usadit se na periferii měst, aby byli lépe kontrolovatelní. Ti, co zbyli na venkově, utekli v padesátých letech také do měst ve snaze získat práci a politickou anonymitu. Státisíce Řeků odešlo na Západ. Paradoxně se většina z nich – asi tři sta padesát tisíc – zúčastnila výstavby poraženého Německa, zatímco jejich vlastní domov, byť vítězný, ležel stále v troskách. V době, kdy

23 Viz např. Jorgos Margaritis, *O emfylis polemos (Občanská válka)* (Athény: Vivliorama, 2000); Filippos Iliu, *O ellinikos emfylis polemos. H embloki tu KKE (Řecká občanská válka. Vměšování KSŘ)* (Athény: Themelio, 2005).

24 Jorgos Margaritis, „Tragodia isi me tin katastrofi tu 1922 (Tragédie srovnatelná s tou z roku 1922)“. In: *50 chronia meta ton Emfylis, (50 let po občanské válce)* (Athény: To Vima, 1999), 41–44.

25 David Close (ed.), *The Greek Civil War. Studies of Polarization* (Londýn: Routledge, 1993).

26 Jannis Pretenteris, „To ema, i mnimes ke ta prosopa (Krev, paměť a osoby)“. In: *50 chronia meta ton Emfylis...*, 11–16; Kostas Tsivos, „Čeká balkánské země stejný osud jako Řecko po občanské válce?“, *Právo* 27. září 1999, 7.

ostatní evropské státy stavěly pevné základy pro následný „zlatý věk“, si Řecko teprve lízalo své rány. Jeho obnova se zpozdlila o tři desetiletí. Jeden z dalších hmatatelných důsledků této války byl odchod asi sta tisíc Řeků do tehdejších lidovědemokratických států a do Sovětského svazu. Většina z nich se po prohrané válce ocitla v Albánii, v Bulharsku a v Jugoslávii. Takto začíná odysea řecké politické emigrace, která trvala minimálně 35 let.

2.2 Vznik řecké emigrace v Československu — příchod dětí

Otázka masové přítomnosti Řeků v Československu se objevila teprve po roce 1948. V meziválečném období prameny popisují přítomnost jen několika jednotlivců řecké národnosti žijících v Československu.²⁷ V době druhé světové války do Československa přijelo dobrovolně pracovat do různých továren několik desítek Řeků, kteří byli po válce vyhoštěni jakožto „podezřelé osoby“. Avšak masový příchod Řeků do Československa ke konci čtyřicátých let minulého století nepostrádá na zajímavosti a dramatičnosti. Prvními řeckými přistěhovalci do Československa byly na jaře roku 1948 stovky dětí v zuboženém stavu, které v několika vlnách přijely přes Jugoslávii a Maďarsko do Mikulova několika vlakovými soupravami z oblasti severozápadního Řecka, kde v té době ještě zuřila občanská válka. Komunistická „horská vláda“ neboli Prozatímní demokratická vláda (*Prosorini dimokratiki kyvernisi – PDK*), která od roku 1947 fungovala v severním Řecku pod vedením generála Markose Vafiadise, rozhodla o vyslání několika tisíc dětí z oblasti, které držela pod kontrolou, do spřátelených lidovědemokratických režimů. Toto rozhodnutí oznámila poprvé 4. března 1948 stranická rozhlasová stanice *Svobodné Řecko (Eleftheri Ellada)*, která vysílala z Bělehradu. Podle komunistického rádia rozhodla „horská vláda“ o evakuaci dětí po neustálých bombardováních vesnic, které se nacházely pod její kontrolou, královským letectvem. Tyto útoky měly stovky obětí i mezi nejmladší populací těchto oblastí. „Horská vláda“ se obrátila s prosbou o poskytnutí azylu pro tyto děti k několika masovým organizacím socialistických zemí, a tato její prosba byla vyslyšena. Od konce března 1948 až do léta 1949 takto odešlo ze severního Řecka 24 až 25 tisíc dětí ve věku od několika měsíců do 14 let. Masová evakuace tolika dětí z Řecka vyvolala okamžitou reakci athénské královské vlády, která se obrátila na OSN a obvinila řecké komunisty a jejich spojence z uplatňování nuceného odvodu, tzv. pedomazoma.²⁸

27 Antula Botu a Milan Konečný, *Řečti uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách...*, 3.

28 Z rozsáhlé literatury k otázce *pedomazoma* viz Pavel Hradečný, *Řecká komunita v Československu...*, 24–37; Mando Dalianis a Mark Mazower, „Children in Turmoil during the Civil War: Today's Adults“. In: Mark Mazower (ed.), *After the War Was Over...*, 91–104.

Obr. 2: Skupina řeckých dětí v Krkonošské zotavovně. 50. léta.
Pamětní album Jannise Ioannidise.

Tento termín byl hluboce zarytý v národním povědomí všech Řeků ještě z dávných dob Osmanské říše, kdy Turci násilně odváděli děti křesťanů, aby po systematickém vymývání jejich mozků vytvořili obávané janičářské oddíly. Athénská vláda tvrdila, že komunisté podobně chtějí dosáhnout poslovanštění těchto dětí a vytvoření „komunistických janičářů“, kteří měli následně bojovat proti své vlasti. Podobnou taktiku více méně nucených odvodů uplatnila na druhou stranu i athénská vláda po iniciativě královny Frederiky, která shromažďovala děti levicových partyzánů nebo jejich sympatizantů do speciálních „dětských vesniček“ (*pedupolis*). Tato otázka, kterou jedna strana nazývá „nucený odvod“ (*pedomazoma*), zatímco druhá „záchrannou akci“ (*pedososimo*), představuje dodnes velice citlivé téma, které vyvolává silné emoce nejen mezi přímými aktéry tohoto dramatu. Avšak kromě skutečného nebezpečí, které plynulo těmto dětem z neustálých bombardování a dalších válečných útrap, je nutné se rovněž zamyslet i nad dalšími vedlejšími úmysly, jež vedly řecké komunistické vedení k přijetí tohoto riskantního rozhodnutí. Evakuace dětí nepochybně byla spojena s heslem „Všichni do války! Vše pro vítězství!“, které koncem roku 1947 vytyčil Zachariadis. Je známo, že již tehdy se komunistická Demokratická armáda Řecka (*Dimokratikos Stratos Elladas – DSE*) potýkala s problémem nedostatku rezerv. Evakuace dětí jednak vyřešila řadu praktických problémů spojených s jejich bezpečností a živobytím, jednak umožnila DSE, aby zmobilizovala tisíce žen buď přímo do bojových jednotek, nebo do podpůrných formací. Navíc představa rodičů evakuovaných dětí, že jejich potomci jsou v některé „přátelské zemi“, fungovala jako garance před případnou dezercí nebo neochotou

plnit úkoly „horské vlády“.²⁹ Později, když na velitelství DSE tlačila potřeba doplnit bojující jednotky novou krví, zamýšleli někteří předáci použít tyto děti jako rezervu nových bojovníků. V roce 1949 bylo takto zmobilizováno několik stovek dětí ve věku od 15 do 18 let z rumunských dětských domovů. Většina z nich přišla o život hned při prvních střetech, neboť neměla žádné zkušenosti s vedením války. Důsledkem toho bylo zrušení mobilizace mezi dětskými emigranty. Přesto i v Československu bylo v létě 1949 po příslušném požadavku komunistického předáka Miltiadise Porfyrogenise soustředěno v Bratislavě asi 300 dětí ve věku od 15 do 18 let, aby dostaly vojenský výcvik, po jehož absolvování měly být zařazeny do jednotek partyzánské armády. Tento záměr neunikl pozornosti athénské diplomacie, která ihned upozornila veřejnost i příslušné mezinárodní organizace. Nakonec byl díky těmto reakcím, ale i kvůli zhoršování bojové situace pro řecké komunistické povstání výcvikový tábor v Bratislavě zrušen a děti se vrátily zpět do dětských domovů.³⁰

27. dubna 1948 dobový československý tisk ohlašuje příjezd první vlakové soupravy se 746 malými řeckými utečenci do Mikulova. Většina dětí v tomto prvním vlaku byla slovanského původu a pocházela z vesnic z okolí Prepsanského jezera. Od dubna do léta 1949 se šesti podobnými vlakovými soupravami dostalo do Československa celkem 3 900 řeckých dětí, které byly po několikátýdenním pobytu v karanténě zařazeny do různých dětských domovů.³¹ V celém Československu bylo v následujících 15 letech použito více než 50 různých ubytovacích zařízení jako domovy pro řecké děti, jež byly většinou rozděleny na základě věku. Od konce srpna 1949 přijelo se skupinami dospělých emigrantů do Československa dalších 1 321 řeckých dětí, z nichž většina byla též zařazena do dětských domovů. Archivní prameny ke konci roku 1949 zmiňují přítomnost celkem 5 185 řeckých dětí na území Československa, z čehož asi každé čtvrté dítě bylo slovanského původu.³² Podle stejných zdrojů tak do Československa zamířila třetí největší skupina řeckých dětí po Jugoslávii a Rumunsku. Dětem „řeckých bojovníků“ se dostalo triumfálního přijetí nejen ze strany režimu, ale i československé veřejnosti.³³ Přestože několik československých rodin projevilo zájem o poskytování dočasného přístřeší či dokonce

29 Nikos Marantzidis, *I istoria tu DSE...*, 141–145.

30 Pavel Hradečný, *Řecká komunita v Československu...*, 29.

31 *Zpráva o řecké emigraci v ČSR*, NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 140, a.j. 547.

32 Ibid.

33 Z dobových materiálů československého tisku viz například zprávu *Mladé fronty* ze 7. dubna 1948 s titulem „Řecké děti koncem dubna v Československu“ nebo reportáž *Zemědělských novin* z 8. června 1948 s titulem „Řecké děti jsou u nás spokojené“ či polemiku *Obrany lidu* z 10. června 1948 s titulem „Drzá náta athénské vlády“.

adoptování těchto dětí, byly následovány instrukce řeckých i československých komunistů o striktním zachování národní identity dětí a jejich kolektivní výchově v duchu komunistické ideologie, aby se v budoucnu mohly stát elitou „lidovědemokratického Řecka“.³⁴ Převažovalo pěstování slepé víry ve Stalina a Zachariadise, jejich jména byla skloňována v básních a v písních. Děti byly vychovávány tak, aby se staly schopnými bojovníky partyzánské armády. Pro ubytování dětí byly použity znárodněné zámky, lázeňská a další ubytovací zařízení. Podle vyprávění těchto dětí, dnes již starších pánů a dam, byly podmínky pro život i vzdělávání v dětských domovech nesrovnatelně lepší v porovnání s těmi, které měly k dispozici ve svých rodných vesnicích zaostalého severozápadního Řecka. To však neznamená, že ve všech domovech probíhalo vše bez problémů nebo že děti nebyly vystaveny krutému zacházení ze strany některých řeckých i slavomakedonských vychovatelů a učitelů. Například Vasilis Bartziotas, „dvojka“ KKE na začátku padesátých let, po návštěvě v několika dětských domovech zjistil, že „celkově jsou domovy v dobrém stavu a o děti je dobře postaráno“. Současně však v rozhovoru, který vedl s pracovníky mezinárodního oddělení ÚV KSČ, mluvil i o velkých nedostacích, které zjistil v Sobotíně a v Kysibl Kyselce: „V Sobotíně mají děti nedostatek jídla, zejména chleba, a píší rodičům, že mají hlad. Zatímco v jiných domovech mají 4–5 šatů, v Sobotíně chodí otrhané. V Sobotíně a také v Kyselce je špinavo a osobní prádlo dětí je vyměňováno za 15–20 dní.“³⁵ Bartziotas po této návštěvě žádal také o „co nejrychlejší převod řeckých dětí do českých škol vzhledem k malé gramotnosti řeckých učitelů“. O závadách podobného rázu ve stejném domově se zmiňoval o dva roky dříve přímo Slánskému a Taussigové Jiří Šimek, vedoucí oddělení vnitrostranické kontroly a oblastní pozorovatel generálního sekretariátu Hospodářské rady pro Prahu venkov. Ten mimo jiné upozorňoval na pochybnou morálku některých starších vychovatelek, které označoval za „beznadějné případy, neboť přišly přímo od Prašné brány“. Dotyčné vychovatelky podle Šimka postrádaly pánskou společnost a při každé příležitosti si to vynahrazovaly na úkor své práce.³⁶

Řecké děti v dětských domovech byly vychovávány ve zvláštním polovojenském duchu, kdy převažoval zvláštní nacionálně-stranický patriotismus jak

34 NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 141, a.j. 550.

35 *Záznam rozhovoru se s. Bartziotasem ze 23. 4. 1951*, NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 145, a.j. 553.

36 *Hrubé závady v opatrování řeckých dětí*, NA Praha, fond 100/1 (generální sekretariát ÚV KSČ), sv. 63, a.j. 509. „O nedostatečné péči řeckých dětí“ v dětských domovech Kysibl Kyselka a Mariánské Lázně viz též *protestní dopis* plukovníka Josefa Mitrovského z července 1949 ministru sociální péče a ochrany práce Evženu Erbenovi. Ibid.

mezi řeckými, tak i mezi slovanskými dětmi. Z této generace dětí z dětských domovů (poslední z nich byl uzavřen až v roce 1962) vyrostla o deset let později druhá generace řeckých emigrantů, která se adaptovala v české společnosti bez větších problémů. Nelze však nijak změřit psychické strádání a další dopady válečné zkušenosti na vývoj této generace. Stejně tak se nedá změřit dopad náhlého odloučení od jejich rodných vesnic, od příbuzných a hlavně dlouhodobé odloučení od jejich matek. „Kolektivní matkou“ se pro řecké děti stala KKE, zejména Výbor pro pomoc dětem (*Epitropi Voithias ja to Pedi – EVOP*), jemuž byla svěřena zodpovědnost za bezpečnost i vzdělání dětí. Ještě v roce 1948 řecké komunistické vedení povolalo z Paříže dva mladé filmaře a pověřilo je natáčením dokumentu o životě řeckých dětí v lidovědemokratických státech ve spolupráci se studiem Barrandov. Cílem filmu bylo jednak uklidnit rodiče dětí ve vesnicích tzv. Svobodného Řecka, že o jejich potomky je dobře postaráno, jednak propagandisticky odpovědět na kampaň o násilném odvodu těchto dětí, kterou rozpoutala v zahraničí athénská vláda. O vzdělávání dětí se měli postarat řečtí a slavomakedonští učitelé. Profesionálních učitelů však bylo tak málo, že byly zřízeny intenzivní semináře k přípravě nových učitelů, kteří nejčastěji pocházeli buď z řad invalidů DSE, nebo z řad nejstarších dětí. Zoufalý nedostatek profesionálních učitelů donutil KKE, aby se obrátila na „bratrskou stranu“ řekofoonního Kypru (*Anorthotiko Komma Ergazomenu Lau – AKEL*) s žádostí o vyslání profesionálních učitelů do států východní a střední Evropy. Tímto způsobem jen do Československa přijelo asi deset pedagogů a doktorů především z Kypru, ale i z dalších řeckých komunit.³⁷ Z československé strany byla zodpovědnost za pobyt řeckých dětí zpočátku svěřena Československo-řecké společnosti a postupně též Ministerstvu školství a Ministerstvu práce a sociální péče, posléze pak Československému červenému kříži, zejména jeho sociálnímu odboru. Celková koordinace akce pobytu řeckých dětí nepochybně spadala plně pod kontrolu KSČ, a to především pod její mezinárodní oddělení, které na začátku padesátých let ještě vedl Bedřich Geminder.

2.3 Příchod dospělých emigrantů do Československa

Jednotlivci nebo malé skupiny tzv. „demokratických Řeků“ se dostali do Československa již v jarních měsících roku 1949 ještě před definitivní porážkou řeckého komunistického povstání. Většinou se jednalo o námořníky, stoupence řeckých komunistů, kteří byli vysláni do Československa, případně

37 Ilios Yannakakis, „To oplo parapoda: I engatastasi ton politikon prosfygon stis sosialistikes chores (K noze zbraň: rozmístění emigrantů v socialistických zemích)“. In: Eftihia Vutira (ed.), *To oplo parapoda...*, 11–12.

jiných lidovědemokratických států, přes ilegální stanici (*javka*), již strana zřídila v Marseille, aby našli způsob, jak se dostat do řeckých hor a připojit se k partyzánským oddílům. Ti, kteří se dostali do Československa, byli v kontaktu s novinářem Serafimem Maximosem, jenž od roku 1948 až do porážky DSE sehrál v Praze roli neoficiálního zástupce horské vlády a KKE, ačkoliv byl dříve z této strany vyloučen. V archivu ÚV KSČ je mnoho materiálů dokumentujících příjezd „demokratických Řeků“. Není však jasné, kolik se jich dostalo do Československa, a kolika z nich se podařilo dostat až do Řecka.³⁸

Situace na válečné frontě Řecka již od počátku léta 1949 zřetelně naznačovala, že se blíží konec ozbrojeného konfliktu a „hodina pravdy“ pro řecké komunistické vedení. V této chvíli byl zveřejněn i rozkol mezi Zachariadisem a Titem. Jak známo, schizma mezi Stalinem a Titem proběhlo o rok dříve. Jelikož jugoslávský režim představoval hlavního dodavatele zbraní pro komunistickou armádu DSE³⁹ a poskytoval zázemí pro zraněné partyzány, usneslo se řecké komunistické vedení nezveřejnit svoje prosovětské stanovisko v této kauze, a to i z důvodu zvýšeného vlivu Tita na slovanské obyvatelstvo v Řecku, které v poslední fázi bojů představovalo asi polovinu bojovníků DSE. Krajní polarizace mezi Titem a ostatními stalinistickými režimy v následujících měsících se projevila výrazným způsobem i ve vztazích Bělehradu s KKE. Nejdříve jugoslávský režim omezil tok válečného materiálu do Svobodného Řecka a v červenci 1949 Tito rozhodl nejen o definitivním zastavení pomoci, ale nařídil též hermetické uzavření jugoslávsko-řeckých hranic, což odtrhlo řecké partyzány od jejich základen na jugoslávském území. Po definitivní porážce DSE v srpnu 1949 se Zachariadis odvolával na toto Titovo počínání, navíc argumentoval nepodloženým tvrzením, že jugoslávský předák dovolil vojákům řecké královské armády, aby zaútočili přes jugoslávské území do týla řeckých partyzánů. Jinými slovy, řecké komunistické vedení místo aby odůvodnilo své chyby a nedostatky při vedení této války, svalilo vinu na „zradu Tita“, který „vpadl do zad“ obranné linie řeckých komunistů.⁴⁰ Toto obvinění pochopitelně velmi vyhovovalo hysterické protijugoslávské propagandě

38 Nikos Marantzidis ve své studii *I istoria tu DSE* uvádí, že cílem KKE během občanské války bylo povolat do řad DSE asi 1 500 prokomunistických námořníků. Nakonec se jí jich podařilo zmobilizovat asi 400. Několik desítek z nich se v létě 1949 dostalo přes Francii (Marseille) do Československa. Většina z nich se nedostala do řeckých hor, protože mezitím válka skončila porážkou DSE. Nikos Marantzidis, *I istoria tu DSE...*, 54–55.

39 Milan Ristović, „To zitima tis jugoslavikis stratiotikis voithias pros to DSE, 1946–1949 (Otázka jugoslávské vojenské pomoci DSE)“. In: Ioannis Murelos a Iakovos Michailidis (eds.), *O ellinikos emfylios polemos: Mia apotimisi (Řecká občanská válka: ohodnocení)* (Athény: Ellinika grammata, 2007), 112–131.

40 *To KKE ap' to 1932 os to 1952 – Vasika dokumenta (KSŘ od 1932 do 1952 – Základní dokumenty)*, Ekdotiko tis KE tou KKE, 1953, 202.

stalinistických režimů, které takto získaly další důkaz o „zrádcové politice“ Tita, označovaného v dobovém tisku za „krvavého psa“.

Důsledky Titova rozkolu s KKE jako první pocítili obyvatelé řecké komunity ve vojvodinské obci Buljkes. Tato obec byla předána řeckým komunistům po odsunutí původního německého obyvatelstva v roce 1945 a měla sloužit jako dočasné útočiště pro stovky důstojníků partyzánské armády ELAS a další kádry KKE. Ti sem unikli mnohdy i se členy svých rodin před hrozbou „bílého teroru“, který vypukl v Řecku po podepsání Varkizské smlouvy. Nakonec řecké obyvatelstvo této „autonomní řecké komunity“ dosahovalo počtu asi šesti tisíc. Buljkeská komunita fungovala autonomně a náležela exkluzivně pod přímou kontrolu řeckého komunistického vedení, konkrétně pod vedení Michalise Pechtasidise, synovce Ioannise Ioannidise, který jako stranická „dvojka“ vedl pobočku řeckého komunistického vedení v Bělehradě.⁴¹ Komunita v Buljkesu měla svou měnu, své podniky, divadlo, školu, tiskárnu a také „vojenskou akademii“, jejíž šestiměsíční kurzy absolvovalo asi tisíc důstojníků komunistické armády DSE. V Buljkesu byla zřízena též nechvalně známá bezpečnostní složka, tzv. Pořádková služba komuny – YTO. Tuto bezpečnostní službu, která se „vyznamenal“ pronásledováním stovek nepohodlných důstojníků ELAS a dalších stranických kádrů, vedl Stelios Kalfas, předák ozbrojené stranické složky OPLA. Pod vedením Kalfase byl na jednom z ostrůvků Dunaje zřízen koncentrační tábor nazývaný některými vězni konspirativně a zároveň posměšně „Festival“. Podle různých výpovědí bylo ve „Festivalu“ usmrceno asi sto nepohodlných členů strany a DSE.⁴² Když začaly kolovat informace o těchto excesech, a vrhaly tak stín na vedení strany, byl na popud Zachariadise Pechtasidis fyzicky odstraněn z vedení komuny. Zároveň se i jugoslávské vedení, obzvlášť po schizmatu Tita a Zachariadise, začalo zajímat o „nepravosti“ ve správě buljkeské komuny. Proto Zachariadis rozhodl o přestěhování této komunity do dalších spřátelených států. Zároveň řecké komunistické vedení již od konce jara 1949 shánělo stálé útočiště pro dalších osm tisíc uprchlíků, z nichž asi tři tisíce byli starci a děti, kteří živořili v provizorních podmínkách v Albánii.⁴³

41 Více o řecké komunitě v Buljkesu viz Milan Ristović, „Eksperiment Buljkes: ‚grčka republika‘ u Jugoslaviji 1945–1949“, *Godišnjak za društvenu istoriju IV*, sv. 2–3 (1999): 179–201 (stejný materiál vyšel knižně v řeckém překladu pod titulem *To pirama Buljkes. I Elliniki Dimokratia sti Jugoslavia* (Soluň: Afi Kyriakidi, 2006). Viz též Christos Kenurjos, *Sta adyta tu Emfylu – Stratopeda Rubik ke Buljkes (V zákoutích občanské války – Tábory Rubik a Buljkes)* (Athény: Iolkos, 2003).

42 Viz např. dopis „českého“ emigranta Thanasise Bakalise, bývalého člena nechvalně proslulé *Pořádkové služby komuny – YTO* v Buljkesu. NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 133, a.j. 526.

43 NA Praha, fond 100/24 (Klement Gottwald), sv. 99, a.j. 1142.

O otázce dospělých řeckých „běženců“ se poprvé diskutovalo mezi řeckou a československou komunistickou stranou na setkání, které proběhlo v Praze 13. června 1949 mezi Bedřichem Geminderem, vedoucím mezinárodního oddělení ÚV KSČ, a Ioannisem Ioannidisem a Miltiadisem Porfyrogenisem, členy politbyra KKE. „Řečtí soudruzi“ vznesli požadavek, aby Československo přijalo čtyři až pět tisíc řeckých běženců.⁴⁴ Další emigranti měli být posláni do Rumunska, zatímco o zraněné partyzány se mělo postarat Maďarsko. Kvůli finančním potížím albánské vlády požádala řecká strana Prahu, aby pokryla poloviční náklady spojené s transportem emigrantů, které měly činit asi 3–4 miliony korun měsíčně. Polsko zase mělo přebírat náklady za námořní přepravu emigrantů, které se do té doby pohybovaly ve výši dvou milionů amerických dolarů. Řecká delegace poprvé též vznesla požadavek, aby řeckým emigrantům byly přiděleny dvě nebo tři vesnice, „kde by žili jako samozásobitelé“, jelikož „asi dva tisíce z těchto běženců by se mohly využít na zemědělské a jiné práce“. Podle Geminderova příslušného záznamu považoval Ioannidis za „nejzávažnější žádost“ předání tří československých nákladních letadel, „která by kursivovala na trati Budapešť – Albánie“ a vozila nové zmobilizované posily pro jednotky DSE. Řecká otázka byla na podzim skutečně vyřešena, ale zcela jinak, než si představovalo řecké komunistické vedení. To bez špetky pragmatismu a realistického uvážení v předvečer pohromy počítalo s tím, že by mobilizací několika stovek nezkušených námořníků a dalších Řeků dokázalo odvrátit zdrcující převahu řecké královské armády.

Předsednictvo ÚV KSČ se v červenci 1949 zprvu usneslo na tom, že o běžence z Řecka se budou starat Československé státní statky, a zodpovědnost za tento úkol byla přidělena Josefu Smrkovskému.⁴⁵ O starší běžence mělo pečovat ministerstvo práce a sociální péče. O měsíc později však vedení KSČ nově rozhodlo, aby ministerstvo práce a sociální péče převzalo starost o všechny „demokratické Řeky“ včetně dětí, jelikož podle názoru mezinárodního oddělení ÚV KSČ o ně Československo-řecká společnost nepečovala spolehlivě. Přestože byla celá akce s příchodem „demokratických Řeků“ plně pod taktovkou KSČ, navenek připadl úkol přijetí řeckých běženců opět Československo-řecké společnosti. To se odráží i v návrhu vládního usnesení „Československo-řecká společnost – podpora hostitelské akce na území ČSR“.⁴⁶ Následně ministerstvo práce a sociální péče předložilo v důvěrném spisu Úřadu předsednictva vlády opatření nutná k zajištění příchodu řeckých běženců. Splnění těchto opatření, která se měla týkat asi osmi tisíc běženců, bylo uloženo kromě ministerstva práce a sociální péče též

44 Ibid. Viz také NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 140, a.j. 547.

45 NA Praha, fond 100/24 (Klement Gottwald), sv. 99, a.j. 1142.

46 Antula Botu a Milan Konečný, *Řečtí uprchlíci...*, 270.

ministerstvům vnitra (bezpečnostní opatření), zdravotnictví (zařízení stálého lékařského dozoru), výživy (zajištění plynulého zásobování), školství, věd a umění (školní výchova mládeže) a financí (úhrada nákladů až do výše sto milionů Kčs pro rok 1949). V září a v říjnu 1949 byly řešeny otázky přivítání běženců, zřízení karanténních stanic, otázky bezpečnostní a jiné na operativních schůzích mezi řeckým komunistickým předákem Miltiadisem Porfyrogenisem a pracovníky z mezinárodního oddělení ÚV KSČ (zpočátku se zúčastnila Rydvallová, ale potom tento úkol převzala na dlouho Marie Thelenová), zatímco z ministerstva práce a sociální péče docházel na tyto schůze Vladimír Klabík.⁴⁷

V listopadu 1949 ministerstvo práce a sociální péče zřídilo samostatný úsek pod názvem Řecká akce, s vlastním vedoucím, příslušnou administrativou a pomocným personálem. Vedoucím úseku Řecké akce se na následující tři roky stal Tomáš Kosta. Ačkoliv Kosta nebyl členem KSČ, jeho záznamy a žádosti stejně jako záznamy dalších činitelů, kteří zodpovídali za splnění úkolů spojených s Řeckou akcí, nesměřovaly k nadřízenému ministrovi (s jeho jménem se neseťkáme ani v jednom příslušném dokumentu), nýbrž přímo k mezinárodnímu oddělení ÚV KSČ. Úsek Řecké akce od svého založení až do rozpuštění v prosinci 1951 mnohokrát změnil svoji organizační strukturu. V rámci tohoto úseku bylo v roce 1951 zaměstnáno asi 1 100 osob, aniž by bylo známo kolik z nich bylo Čechů a kolik Řeků.⁴⁸ Předpokládáme, že většina z nich pracovala nejen v dětských domovech, ale i v nejdůležitějších střediscích řeckých emigrantů. Později část tohoto personálu přešla do nově zřízené sociální komise Československo-řecké společnosti. Sídlo této komise bylo v ulici V jámě a v její administrativě bylo zaměstnáno 33 osob. Důležitá role byla přisouzena kádrovému oddělení, které zodpovídalo za morální bezúhonnost a politickou spolehlivost uchazečů o práci v rámci Řecké akce. Přestože sám vedoucí úseku nebyl komunista, v řadě případů nebyl uchazeč doporučen pro politickou neuvědomělost nebo pro nevalnou politickou spolehlivost. Po likvidaci úseku Řecké akce v roce 1951 a též po faktickém rozpuštění Československo-řecké společnosti ve stejném roce přešla „péče o válečné a politické uprchlíky“ od roku 1952 na Československý červený kříž (ČSČK) na základě příslušného usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ. Pro potřeby řecké emigrace byl ustaven sociální odbor ČSČK. Tento orgán zodpovídal za řeckou emigraci až do roku 1989. Co se týče celkových nákladů hostitelské akce, Tomáš Kosta ve své zprávě spočítal částku 339 220 000 korun jen za období od prvního dubna 1949 až do konce října 1950.⁴⁹

47 NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 177, a.j. 598.

48 Antula Botu a Milan Konečný, *Řečtí uprchlíci...*, 279.

49 NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 140, a.j. 547. (Následující informace o příchodu

První transport „demokratických Řeků“ v počtu 1 221 osob dorazil do Československa 30. srpna 1949, shodou okolností ten samý den, kdy na horském masivu Grammos skončila poslední velká bitva občanské války mezi královskou armádou a komunistickou DSE, v níž zvítězili vládní vojáci.⁵⁰ Tento transport byl složen téměř výlučně z buljkeských emigrantů, jejichž komunitu předtím rozpustily jugoslávské orgány odvolávající se na jejich „nepřátelský postoj“ vůči Titovi. Transport s prvními řeckými uprchlíky odjel následující den z pohraniční stanice Štúrovo, kde proběhla první evidence běženců, a zamířil do karanténního tábora v Lešanech u Benešova, který po okupaci sloužil jako koncentrační tábor nacistických vojáků. Několik dní před příjezdem řeckých běženců tam proběhly adaptační práce, tak aby mohl tábor poskytnout několikátýdenní přístřeší nově příchozím emigrantům. V uvítacím výboru prvního transportu a stejně pak i v následujících transportech byli pro první evidenci emigrantů zařazeni pracovníci KSČ, pracovníci StB, lékaři a zdravotní sestry ČSČK a dva nebo tři tlumočníci, obvykle mladí Řekové z dětských domovů. První transport zahrnoval 406 žen, 475 dětí a 340 mužů, z nichž 140 bylo těžce zraněných, bez nohy nebo ruky. Čísla jednotlivých transportů a jejich složení se v dobových dokumentech nevýrazně liší, což je zřejmě důsledkem počátečního chaosu, ale i častých evakuací různých osob do nemocnic, dětských domovů atd. Po první dezinfekci osob z prvního transportu byli zranění odvezeni do různých československých nemocnic. Několik dní potom byly rozeslány i děti podle svého věku do fungujících dětských domovů.

Druhého září dorazil do Lešan i druhý sled řeckých běženců v počtu 1 200 osob, tentokrát složený téměř výlučně z dospělých. Celkově bylo v karanténním táboře ubytováno přes dva tisíce osob. Tábor byl obehnan drátěným plotem a u jeho vchodu vykonávali službu příslušníci SNB a bezpečnostní služba Řeků. Ihned po příjezdu druhého transportu propukla v táboře epidemie úplavice, protože kvůli nedostatku pitné vody běženci používali pro své potřeby vodu z vedlejšího potoka. Po skončení karantény byli emigranti podrobeni lékařské prohlídce. Zároveň příslušníci StB všechny emigranty vyfotili a vydali jim prozatímní průkazy totožnosti. Práceschopní běženci byli přidělováni Statním lesům a statkům, zatímco osoby neschopné práce byly vyslány do nového tábora Svatobořice u Brna.

Třetí transport složený z 1 172 většinou dospělých osob rovněž z Buljkesu dorazil 7. září do Mikulova. Po příjezdu do záchytného tábora Mikulov byly ustaveny první samosprávné výbory a stranické organizace KKE, začaly vycházet cyklostylované tiskoviny a byly uspořádány první kurzy češtiny. V této skupině

emigrantů, pokud není uvedeno jinak, jsou čerpány ze stejného svazku).

50 O transportech dospělých emigrantů viz tabulka č. 1.

Obr. 3: Rodina řeckých emigrantů v Krnově. 50. léta.
Pamětní album Jannise Ioannidise.

běženců nacházíme 950 práce schopných, kteří se ihned zapojili do zemědělských prací, zejména ve vinobraní. Podle původního zaměstnání běženců této skupiny, kterou můžeme považovat za více méně reprezentativní i pro zbytek řeckých emigrantů, šlo o 710 rolníků, 77 stavebních dělníků, 20 truhlářů, 20 obuvníků, 34 krejčích, 14 holičů, 16 šoférů, 1 agronoma, 1 lékárníka a 15 dělníků. V této době okres Mikulov trpěl nedostatkem pracovních sil a zdál být se ideálním pro trvalé usazení alespoň části řeckých běženců. Ve vedoucích kádrech československé, ale i řecké strany však převážilo „bezpečnostní hledisko“, a jelikož se Mikulov nacházel kousek od rakouských hranic, bylo rozhodnuto o uzavření tábora do 30. listopadu a běženci byli přemístěni do osídlovaných vesnic nacházejících se na severní Moravě.

Čtvrtý transport v počtu 599 osob přijel do Československa 10. září a zamířil do nejmenšího záchytného tábora ve Svatobořicích, který byl nakonec určen pro pobyt invalidních a starších běženců. Tento transport byl složen převážně z osob, které utekly do jižní Jugoslávie v posledních dnech války.

Do pátého transportu bylo zařazeno asi dvacet Řeků, většinou námořníků, kteří přiletěli do Československa během září, aby se přihlásili do jednotek DSE, která mezitím přestala bojovat. Tito emigranti byli většinou posláni do Lešan.

Šestý transport i další, které dorazily do Československa mezi listopadem a prosincem 1949, v mnohém připomínají *Odysseu*. Tisíce emigrantů byly 20. října evakuovány z albánského přístavu Durres a po dvoutýdenní cestě polskými obchodními loďmi se přes Gibraltar a La Manche dostaly do polské Gdyně. Řecký

učitel Lysimachos Papadopoulos popisuje dosti barvitě tuto pro naprostou většinu emigrantů strastiplnou cestu; ti jakožto horalové nikdy předtím neviděli moře, natož aby absolvovali tak dlouhou cestu lodí.⁵¹ Bohužel žádný fotograf ani žádná kamera nezaznamenali tuto evakuační akci z albánských přístavů, kdy se desítky tisíce partyzánů, jejich příznivci a členové jejich rodin, ale též jejich zajatci a lidé, kteří s nimi nijak nesympatizovali, nalodili do ruských a polských lodí, které je odvezly do zcela neznámých destinací vzdálených od sebe tisíce kilometrů, od českých Karlových Varů po sovětský Taškent, od polského Štětína po bulharský Plovdiv. Evakuace proběhla konspirativně a poněkud chaoticky, snad s výjimkou bojeschopných formací, které většinou zamířily do exotického Uzbekistánu. Ostatní emigranti, většinou nevojáci, byli rozděleni mezi Polsko, Maďarsko a Československo. Cestou z Albánie začala dlouholetá emigrace spojená s hlubokým steskem po domově, pocit, který Řekové znají jako „nostimon imar“ již z doby Homéra. Stres a pocity stísněnosti nezpůsobovala jen cesta do neznáma, ale i nedostatek informací o tom, zda jsou naživu jejich příbuzní doma i v zahraničí, a pokud ano, sužovala je dále nejistá vidina toho, zda se jim jednou podaří se znovu sejít. Již během cesty do Gdyně si řečtí emigranti zaznamenávají první novorozence, ale i první mrtvé v emigraci. Ze Gdyně dopravily do Československa tři vlakové soupravy 1 803 osob, z nichž tři čtvrtiny představovaly ženy a děti. Průvodci upozornili na závažný zdravotní stav emigrantů a na velký počet dětí trpících úplavicí a špatně oblečených. I tento transport končí v Lešanech, odkud o něco dříve odjeli buljkeští Řekové do osídlovacích středisek.

Ke konci listopadu proběhla v Praze nová schůze mezi Geminderem a třemi vysoce postavenými předáky KKE, totiž mezi stranickou „dvojkou“ Ioannidisem, ministrem zahraničních věcí horské vlády Petrossem Rusosem a ministrem spravedlnosti Miltiadisem Porfyrogenisem, který se mezitím neúspěšně pokusil usadit ve Švýcarsku, odkud byl vyhoštěn jako nežádoucí osoba.⁵² Řečtí předáci vznesli novou žádost, aby Československo převzalo dalších 1 500 běženců, kteří byli očekáváni 9. prosince ve Gdyni. V tomto sedmém transportu, který čítal 1 607 osob, měli převahu práceschopní muži (polovina z nich měla podle vyjádření řecké strany „dlouholeté zkušenosti s chovem dobytka“). Protože většina z nich byla oblečena ve vojenských uniformách, řecká strana prosila polskou i československou stranu, aby jim poskytly civilní oblečení. Zmíněný transport ve dvou vlakových soupravách skončil v Mikulově, odkud 30. listopadu odjeli poslední běženci ze třetího transportu. Zde se nacházela i řada „politicky nespolehlivých lidí“, především námořníci. Podle Porfyrogenise měly být tyto osoby

51 Lysimachos Papadopoulos, *Nostimon Imar – Den návratů* (Praha: Nemesis, 1999), 22–25.

52 NA Praha, fond 100/24 (Klement Gottwald), sv. 99, a.j. 1142.

izolovány a kontrolovány jak ze strany řecké, tak i ze strany československé bezpečnostní služby.⁵³ Kvůli několika případům meningitidy byla prodloužena doba karantény. Kvůli nadcházející zimě tento transport nakonec zůstal v Mikulově až do poloviny dubna 1950.

Podle údajů ze 17. prosince 1949 byl celkový počet řeckých emigrantů ze sedmi výše uvedených transportů 7 635 osob, z čehož bylo 3 529 mužů, 2 792 žen, 1 025 dětí do šesti let a 289 dětí do 14 let. V tomto počtu nejsou zahrnuty asi 4 000 řeckých dětí, které přijely do Československa před srpnem 1949. Počet řeckých emigrantů byl v průběhu roku 1950 o něco posílen dvěma menšími transporty z Bulharska a Maďarska. 28. ledna 1950 bylo z Bulharska dopraveno do Lešan 444 osob, většinou práceschopných mužů, kteří přijeli oděni ve vojenských uniformách. Kvůli přijetí tohoto transportu bylo na několik týdnů odvoláno zrušení záchytného tábora v Lešanech.

Poslední, devátý transport v řadě čítal pouze 59 těžce raněných partyzánů, kteří na žádost KKE přijeli z Maďarska, aby podstoupili plastické operace na specializovaných československých klinikách.

Přestože souhrnné statistické údaje české, ale i řecké strany z dobových dokumentů nejsou zcela stejné, máme celkem uspokojivý obraz o stavu řecké emigrace v Československu na začátku roku 1950. Např. *Zpráva ke dni 15. 12. 1950* uvádí 12 095 běženců, z toho 6 910 dospělých (3 905 mužů, 3 005 žen) a 5 185 dětí. Z dospělých běženců bylo asi 57 % posouzeno jako zdraví a práceschopní. Podle průchozí země byla řecká emigrace dospělých tvořena z asi 4 200 běženců z Jugoslávie, 3 400 běženců z Albánie, 444 běženců z Bulharska a 59 běženců z Maďarska.

Na území Jugoslávie se však nacházely i po září 1949 stovky dalších řeckých běženců, kteří z různých důvodů nebyli zařazeni do předchozích transportů, a proto žádali od československého zastupitelství v Bělehradě, aby jim byl povolen příjezd do Československa. Jejich snaha však narazila na neochotu jugoslávských úřadů povolit jejich odjezd, a to pod záminkou, že jsou Slované, a proto by měli raději zůstat v nově vzniklé jugoslávské lidovědemokratické Makedonii. Např. československé velvyslanectví v Bělehradě informovalo o vzniklé situaci takto: „Stále k nám přicházejí jednotliví Řekové, kteří chtějí do ČSR. Ve Skopji několikrát se Řekové pokusili seskupit a žádali hromadně umožnění odchodu. Iniciátoři akce jsou většinou zatčeni. Mnohým Řekům je namítáno, že jsou Makedonci a nemohou proto odejít z FNRJ.“⁵⁴ Stejnou neochotu však projevovaly i československé úřady, které podezřívaly Řeky, že

53 NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 177, a.j. 592.

54 NA Praha, fond 100/24 (Klement Gottwald), sv. 99, a.j. 1142.

mezi nimi jsou i „Titovi agenti“. Např. Geminder 31. ledna 1950 sdělil Klementu Gottwaldovi, že se na československé velvyslanectví v Bělehradě obrátila skupina 79 řeckých uprchlíků (ve skutečnosti jich bylo více) se žádostí o povolení příjezdu do Československa. Přestože vedení řeckých uprchlíků v Československu doporučovalo jejich přijetí s tím, že „by bylo velice dobré vyrvat tyto lidi z rukou Tita“, Geminder uváděl, že „uprchlíci z Jugoslávie nedávají nejmenší záruku politické spolehlivosti“ a že tato skupina „je po dalším půlročním pobytu v Jugoslávii ještě méně spolehlivá“.⁵⁵

2.4 Osídlování Moravy a severních Čech

V září 1949 byly zahájeny nezbytné přípravy k osídlování vesnic, které byly vybrány pro řeckou emigraci. Protože převážná většina uprchlíků pocházela z hornatých oblastí severozápadního Řecka a měla zkušenosti v zemědělství a v chovu dobytka, řečtí komunističtí předáci již dříve vyslovili přání, aby byli emigranti hromadně soustředěni do oblastí podobného typu. Důraz KKE na udržení kompaktnosti emigrace naznačoval, že její vedení počítalo s dočasným pobytem uprchlíků, jelikož KKE prosazovala politiku „k noze zbraň“, tzn. pohotovost k pokračování boje, jakmile by se naskytly příhodnější mezinárodně-politické podmínky. K usazení řeckých emigrantů československá strana vybrala několik tzv. oblastí vesnic ve třech pohraničních okresech, tj. Krnov, Jeseník a Žamberk. Všechny tyto skupiny vesnic se nacházely v izolovaných horských oblastech, které vyhovovaly bezpečnostním a konspirativním kritériím této akce. Navíc byli z těchto vesnic o tři roky dříve odsunuti jejich původní sudetoněmečtí obyvatelé. V těchto oblastech byl tudíž dostatek ubytovacích kapacit, které umožňovaly umísťování větších skupin emigrantů. Ve třech výše uvedených okresech bylo vybráno celkem 24 vesnic, vesniček nebo samot rozdělených do 3 až 4 „oblastí vesnic“.⁵⁶ Od 11. do 13. září Porfyrogenis uskutečnil inspekční cestu do Jeseníků, aby se sám přesvědčil o tom, v jakém stavu se nacházejí vesnice, které měli Řekové osídlovat. Pro hladký průběh akce byl v každém ze tří zmíněných okresů jmenován zvláštní zmocněnec z příslušných okresních výborů KSČ, který měl k dispozici další místní zmocněnce a několik techniků. Ti ve spolupráci s prvními skupinami Řeků začali opravovat domy, které měly přijmout příchozí skupinu emigrantů. Zmocněnci měli zajistit především ubytovací prostory, společné stravování, nezávadnou vodu, dodávky elektřiny a nejpotřebnější vybavení. Ve stejné době byly buljkeské děti v Lešanech odeslány do dětských domovů a starci a invalidé do Svatobořic. Řeckým

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ NA Praha, fond 100/3 (MO ÚV KSČ), sv. 140, a.j. 547.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.